

T.C.
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MEDYA VE İLETİŞİM SİSTEMLERİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

FUTBOL TRIBÜNLERİNİN İZİNDE FORUMLAR:
ALİSAMİYEN.NET ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

111680025

ANIL SAYAN

İstanbul, Temmuz 2013

T.C.
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MEDYA VE İLETİŞİM SİSTEMLERİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

FUTBOL TRİBÜNLERİNİN İZİNDE FORUMLAR:
ALİSAMİYEN.NET ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

111680025

ANIL SAYAN

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. GÜNEŞ EKİN AKSAN

Futbol Tribünlerinin İzinde Forumlar: AliSamiYen.net Analizi
Online Forums as the Trace of Football Terraces: Analysis of AliSamiYen.net

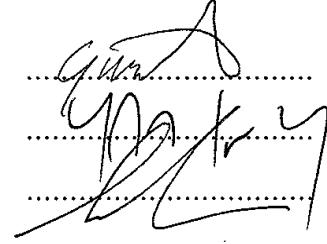
Anıl Sayan

111680025

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Güneş Ekin Aksan

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Yonca Aslanbay

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Erkan Saka

Tezin Onaylandığı Tarih: 11 Temmuz 2013

Toplam Sayfa Sayısı: 86

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1-Futbol
- 2- Tribün Kültürü
- 3- Forum
- 4- Galatasaray
- 5- Neo Kabile
- 6- Futbol Taraftarları

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1- Football
- 2- Terrace Culture
- 3- Online Forums
- 4- Galatasaray
- 5- Neo Tribe
- 6- Football Fans

ÖZET

Bu çalışma çevrimiçi futbol forumlarının, tribün kültürü ritüelleri üzerinden ortaya çıkan mekânsallığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, çalışma forum kullanıcılarının tribün kültürü ritüellerini çevrimiçi forumlarda nasıl yeniden ürettiğine yoğunlaşmaktadır. Bu amaçla, mekânsallık Michel Maffesoli'nin Neo kabile kavramı üzerinden vurgulanmaktadır. Futbol forumlarındaki mekânsallığın anlaşılması için ise AliSamiYen.net adlı forum detaylı olarak analiz edilmiş ve AliSamiYen.net'in futbol tribünlerinin mekânsal niteliklerini nasıl edindiği ortaya çıkarılmıştır.

ABSTRACT

This study aims to critically analyze the spatiality of online football fan forums through the terrace culture rituals. In this context, the study focuses on how forum users reproduce the terrace culture rituals on online football fan forums. For that purpose, the significance of spatiality is emphasized via Michel Maffesoli's concept of Neo tribe. In order to develop an understanding of the spatiality on online forums, an online forums namely AliSamiYen.net is analyzed in detail and the developing of spatial characteristics through that football terrace is investigated.

TEŐEKKÜR

Çalışma sırasında göstermiş olduğu yakın ilgi, sabır ve dostluğu için değerli tez danıőmanım Yrd. Doç. Dr. Güneş Ekin AKSAN'a; destek ve önerileriyle çalışmanın bu aşamaya gelmesini sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Yonca ASLANBAY, Yrd. Doç. Dr. Erkan SAKA ve Bârika GÖNCÜ'ye; çalışma arkadaőım Vehbi GÖRGÜLÜ'ye; yanımda olmayı alışkanlık edinen değerli dostum Cihad SATIROĞLU'na; sesleri ve notalarıyla bana umut aőılayan Nils FRAHM'a, LOST IN THE TREES'e, NO CLEAR MIND'a, AESTHESYS'e ve TRESPASSERS WILLIAM'a; ve 27 yıl boyunca hayatımın her aşamasında yanımda olan ve beni destekleyen sevgili AİLEM'e sonsuz teőekkürlerimi sunuyorum.

İçindekiler

GİRİŞ	1
I – MODERN ZAMANLARIN GÜZEL OYUNUNDA TARAFTAR OLMAK:	
TRİBÜN KÜLTÜRÜNÜN OLUŞUMU	4
a- Oyunun Toplumsal İşlevi: Futbol, Taraftarlık ve Tribünler.	4
b- Modern Zamanların Güzel Oyunu: Futbol	5
i. Futbolun Rasyonelleşmesi	5
ii. Futbolun Endüstriyelmesi	11
c- Futbol Taraftarlığı ve Bir Kutsal Mekân olarak Tribünler	16
II- TRİBÜN KÜLTÜRÜNÜN FORUMLARDA YENİDEN ÜRETİMİ	
a- Tribünlerin İzinde Alternatif Mekânlar Yaratmak	31
b- Neo Kabilelerin Belirleyicisi olarak Mekân: Futbol Tribünleri	33
c- Metodoloji	38
i. Sanal Etnografi	39
ii. Çalışmada Veri Toplama Yöntemleri	43
1. Katılımcı Gözlem.	43
2. Derinlemesine Görüşmeler	46
3. İkincil Kaynaklar	46
iii. Verilerin Analizi.	46
1. Forum Başlıkları.	46

2. Taraftar.	48
3. Tribün Ritüellerinin Analizi .	48
4. Tribün ve Forumun Mekânsal Nitelikleri .	49
III- ANALİZ .	50
a- Tribünleri ve Tribün Ritüellerini Anlamak: Galatasaray Tribünleri.	50
b- “Şişşt, Biir, İkiir, Üççç” : Tribünlerin İzinde Forumlar. .	58
i. AliSamiYen.Net’te Tribün Mekânın Yeniden Üretimi. .	59
1. Hiyerarşi ve Yapılanma. .	59
2. Gelenekler. .	63
ii. AliSamiYen.Net’te Tribün Ritüellerinin Yeniden Üretimi. .	66
1. Toplu Davranışlar. .	66
2. Yazılı Materyaller .	70
3. Simgeler .	73
4. Gösteriler. .	76
IV- SONUÇ. .	76

Kısaltmalar

FIFA	Uluslararası Futbol Birliği
TFF	Türkiye Futbol Federasyonu
Galatasaray SK	Galatasaray Spor Kulübü
Fenerbahçe SK	Fenerbahçe Spor Kulübü
Beşiktaş JK	Beşiktaş Jokey Kulübü
Manchester United FC	Manchester United Football Club
Chelsea FC	Chelsea Football Club
Arsenal FC	Arsenal Football Club
FC Barcelona	Football Club Barcelona
Real Madrid FC	Real Madrid Football Club
Liverpool FC	Liverpool Football Club
AC Milan	Associazione Calcio Milan
FC Internazionale Milan	Football Club Internazionale Milan

Şekiller Dizini

Şekil		Sayfa
1	AliSamiYen.net üyelik sayfasından bir görsel.	59
2	“SARIIIIII” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli.	67
3	“SARIIIIII” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli.	67
4	“STSL 16. Hafta Galatasaray- Fenerbahçe” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli	68
5	“STSL 16. Hafta Galatasaray- Fenerbahçe” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli.	68
6	Galatasaray taraftarları tarafından kullanılmış “Konsantrasyon” adlı Pankart.	70
7	“STSL 16. Hafta Galatasaray- Fenerbahçe” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli.	70
8	Galatasaray taraftarları tarafından kullanılan “Şampiyonluk Şarkısı Düşmesin Dillerden” adlı pankart	71
9	“SARIIIIII” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli.	71
10	“SARIIIIII” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli.	72

- 11 “Şampiyon Galatasaray!!!!!!” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli 73
- 12 “Şampiyon Galatasaray!!!!!!” adlı başlıkta paylaşılan forum mesajında paylaşılan aslan görseli 73
- 13 “Şampiyon Galatasaray!!!!!!” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli 73
- 14 “STSL 16. Hafta Galatasaray- Fenerbahçe” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli. 74
- 15 “STSL 16. Hafta Galatasaray- Fenerbahçe” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli. 75

GİRİŞ

Stadyumlar, taraftarlar için yirmi iki kişinin bir topun peşinde koşmasına olanak sağlayan bir mimari yapıdan çok daha fazla anlamlar içeren mekânlardır. Taraftarlar marşlarla, sloganlarla ve pankartlarla, stadyumları futbol oynanan bir mekândan ötesine dönüştürmektedir. Böylece futbol taraftarlarının kolektif üretimlerinin merkezi olan stadyumlar, taraftarların bir arada olabildikleri ve topluluk aidiyetlerini ortaya çıkarabildikleri kültürel alanlar olma özelliği taşımaktadır. Bu kültürel alanlar, mekânın topluluk davranışındaki belirleyiciliğiyle özgül bir nitelik kazanmaktadır (Maffesoli, 1996; Soja, 1996). Mekân üzerinden şekillenen davranışlar, stadyumları topluluk bilincinin ortaya çıktığı ve topluluk üretimlerinin yapılabildiği alanlara dönüştürmektedir. Dolayısıyla tribünün mekân etnografisi, tribün uzantısında ortaya çıkan taraftar davranışlarının ya da alternatif taraftar mekânlarının da analizi anlamına gelecektir.

Taraftarlar özellikle son yıllarda dijital mecraları da aktif olarak bir topluluk aidiyet aracı olarak kullanmaktadır. Bu durum, taraftarların bir arada olma biçimlerini tribün ve ona bağlı mekânların ötesine taşımaktadır. Bu çalışma, taraftarların bu alanlar içerisindeki üretimlerini, kolektif bilinçlerinin olduğu kadar tribün üzerinden şekillenen davranışlarının da bir yansıması olduğunu sınırlamaktadır. Bu doğrultuda taraftarların dijital alan içerisindeki davranışları, tribünlerin mekânsal etnografisi ile doğrudan ilişkili bir unsur olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın amacı; mekânın topluluk davranışlarını belirleyici rolünün, dijital mecralar içerisindeki taraftar davranışlarında da ortaya çıktığı varsayımı üzerinden şekillenmektedir. Dolayısıyla mekân toplulukların davranışlarını belirleyen ya da ortaya çıkmasını sağlayan aktif bir unsur olarak kabul edilmektedir (Lefebvre,1991; Sennet,

1996; Maffesoli 1996). Maffesoli'ye göre (1996) mekân bir belirleyici olarak topluluğun bir arada olmasını, kolektif bilinç ve pratiklerini ya da düşünsel topluluk enerjisinin ortaya çıkmasını sağlayan alanlardır. David Harvey ise (1969) mekânı sosyal ve ideolojik üretimlerin merkezi, başka bir deyişle çok boyutlu ilişkilerin ortaya çıktığı bir alan olarak ele almaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, öncelikli olarak futbol taraftarları ve mekân arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya çalışmakta ve mekânı taraftar davranışlarında bir belirleyici olarak ele almaktadır. Taraftarları ise toplumsal kimlikler üzerinden şekillenen postmodern bireyler olarak değerlendirmektedir.

Çalışma boyunca forumlardaki taraftar üretimlerinin analizi, aynı zamanda taraftarlık ya da tribün kültürü formasyonunun analizini de gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda, araştırma tribün kültürünün dinamiklerini hem tarihsel perspektif ile hem de tribünlerde aktif olarak bulunan taraftarlarla görüşmelerde bulunarak ortaya çıkaracaktır.

Yukarıda özetlenen çalışmanın sorunsalı doğrultusunda ilk bölümde, oyunun toplumsal işlevi futbol üzerinden ele alınarak; stadyum ve taraftarlığın toplumsal anlamları ortaya çıkarılacaktır. Bu kapsamda, futbolun rasyonelleşme ve endüstriyelleşme süreçleriyle mekân üzerinden yaşadığı dönüşüm belirtilecek, böylelikle taraftarlık kavramının ve tribün kültürünün doğuşunun altında yatan nedenler tarihsel bir perspektif içerisinde ortaya çıkarılacaktır.

İkinci bölümde ise futbol taraftarlığı ve mekân arasındaki ilişki kavramsal açıdan detaylı bir şekilde incelenecek, dijital mecraların taraftarlar için nasıl mekânsal bir nitelik edinebileceği ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde ise araştırmanın metodolojisi ortaya konulacaktır. Öncelikle bu araştırma için sanal etnografi yönteminin uygunluğu detaylı bir şekilde belirtilecektir. Sonrasında ise verilerin katılımcı gözlem, derinlemesine görüşmeler ve ikincil kaynaklar ile nasıl analiz edileceği belirtilecektir. Bu kapsamda, tribün ritüelleri ve tribünün mekânsal nitelikleri AliSamiYen.net adlı forumun yapısıyla ilişkilendirilerek kategorileştirilecektir.

Dördüncü bölümde ise araştırmanın bulguları analiz edilecektir. Öncelikle tribünlerin taraftarlar adına önemi ve böylelikle tribün kültürünün dinamikleri ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Sonrasında ise AliSamiYen.net adlı forumun tribünler üzerinden şekillenen mekânsal nitelikleri değerlendirilecektir. Son olarak ise taraftarların forum içerisinde tribün kültürünü nasıl yeniden ürettiği ortaya konulacaktır.

Sonuç bölümünde ise araştırmanın sonuçları tribün kültürünün mekânsal nitelikler üzerinden taraftar forumlarında yeniden üretimi bağlamında değerlendirilecektir.

I- MODERN ZAMANLARIN GÜZEL OYUNUNDA TARAFTAR OLMAK: TRIBÜN KÜLTÜRÜNÜN OLUŞUMU

Bu bölümde öncelikli olarak futbolun bir oyun olarak toplumsal işlevi tribünler ve taraftarlık üzerinden ele alınacaktır. Sonraki bölümde ise futbolun rasyonelleşme ve endüstriyelleşme süreçleri içerisinde taraftarlık ve stadyum fikrinin ortaya çıkışı ve gelişimi belirtilecektir.

a- Oyunun Toplumsal İşlevi: Futbol, Taraftarlık ve Tribünler

Bu çalışmanın araştırma nesnesi olan futbol, Eco'ya (Trifonas,1997) göre; modern dünyanın en büyük mistik ve batıl inançlarından birisidir. Bir başka ifadeyle, Eco'ya (1997) göre futbol dini bir mefhumdur. Bu doğrultuda, Eco'nun futbolu bir inanç unsuru olarak kabul edişi, futbolun yenmek ve yenilmek arasındaki ilişkisinde de görülebilmektedir. Bunun nedeni, yenmek ve yenilmek arasında şekillenen bir oyunda, taraftarların bir takıma olan bağlılığını sürdürmesinin ancak bir üst kimlik vaadi ve bu üst kimlik vaadi içerisinde yer alan bireylerin bu vaade olan bağlılık ve inançlarında ortaya çıkacak olmasıdır (Buğra, 2006). Eco'ya (Trifonas, 1997) göre bu üst kimlik vaadi; bireyin toplumsallaşma sürecindeki inanma ve inanç doğrultularıyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla futbol taraftarlar için bir üst kimlik vaadi ile ortaya çıkan, taraftarın kayıtsız şartsız bağlı olduğu bir toplumsallaşma aracı, Eco'nun tabiriyle ise mistik bir inançtır. Bu bağlamda, futbol taraftarları için stadyumları taraftarların buradaki mekânı olan tribünleri, taraftarların ayinsel mekânları olarak da nitelendirebiliriz. Stadyumlar taraftarlara, futbolculara, teknik ekiplere, görevlilere yenmek ve yenilmek üzerinden şekillenen bir oyuna ev sahipliği yapan, topluluk ve mekân iletişiminin

ortaya çıktığı ayinsel sosyal alanlardır. Tribünler ise taraftarların bir araya gelerek oyuna katıldıkları sosyal ve simgesel mekânlardır. Dolayısıyla, bu çalışmada değerlendirildiği gibi, tribünler sadece fiziki ve sosyal mekânlar değil; aynı zamanda taraftarların sloganlarla, tezahüratlarla, pankartlarla, bedenlerini birer ayin içerisindeymişçesine tek tip renge büründürmeleriyle oluşturdukları simgesel mekânlardır (Bale 1993: 69-70). Eker de benzer biçimde tribünlerin sadece oynanmakta olan oyunun yani anın mekânı olmadıklarını, aynı zamanda, geçmiş ve gelecekteki oyunlarla bağlantı sağlayan bir bellek fonksiyonu yüklenen duygusal bir atmosferin mekânı olduklarını vurgulamaktadır (Eker, 2010:176). Dolayısıyla tribünler, taraftarların hem sosyalleşme alanları hem de duygusal bir bilinçle bağlı oldukları simgesel mekânları halini almaktadır. Bu nedenle tribünler, bir üst kimlik vaadi doğrultusunda taraftar topluluklarına hem toplumsallaşmaları için bir mekân sunan hem de onların simgesel olarak oyuna katılmalarını sağlayarak hem etken hem de edilgen bir mimari bir form özelliği taşımaktadırlar.

b- Modern Zamanların Güzel Oyunu: Futbol

i- Futbolun Rasyonelleşmesi

Bir oyun olarak futbol, modernleşme¹ sürecinin ürünlerinden biri olarak gelişimini tamamlamıştır (Bauman, 1997; Bourdieu, 2000). Bauman (1997:71) modernleşmeyi bir sosyal olgu olarak kabul ederek bu süreçte futbolun geçirdiği dönüşümü modernleşme üzerinden ele almaktadır. Özellikle, futbolun Sanayi Devrimi sonrasında yaşadığı rasyonelleşme süreci boyunca kurallarla kurmuş olduğu yakın ilişki, futbolu modern bir oyun

¹**Modernleşme:** “Modernleşme terimi düzenli olarak gelişim sosyolojisinde iktisadi gelişmelerin geleneksel toplumsal yapılar ve değerler üzerindeki etkilerine işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu kapsamda, Frisby (1981) modernleşmeyi zamanın süresizliği, gelenekten kopma duygusu, yenilik duygusu ve şimdinin geçici, yüzergezer ve olumsal doğası karşısında duyarlı olunmasına yol açan modern hayatın bir niteliği olarak görüldüğü modernlik tecrübesine işaret eder. “ (bkz: Featherstone, 1996: 15)

olarak kitlelerin dünyasına sokmuştur. Futbol artık stadyumlarda, belirli kurallara dayanan ve seyircilerin futbolun bir parçası olduğu bir oyun haline gelmiştir. Ancak modernleşme toplumsal anlamda sadece kuralların ve standartlaşmanın ortaya çıkışı ile sonuçlanmamış, aynı zamanda sanayileşmenin toplumsallaşmasıyla, milliyetçiliğin toplum nezdinde farklı ideolojik unsurlarla görünürlük elde etmesiyle de sonuçlanmıştır. Futbol bu süreçte dönem iktidarları için ideolojik bir aygıt haline de gelmiştir. Bu doğrultuda, futbol Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki cemiyeti ile Batılılaşma² sürecinin bir iktidar unsuru haline gelirken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ise Ulusçuluk³ ve Batılılaşma eksenlerindeki politikalarının bir parçası haline de gelmiştir. Bourdieu (2000) futbolun modernleşme ile olan ilişkisini, futbolun bir iktidar unsuru olması üzerinden değerlendirmiştir. Bourdieu'ya (2000) göre; modernleşme, hayatın içerisinde var olan farklı toplumsal pratikleri rasyonelleştirerek, boş zaman etkinliklerine dönüştürmekte ve böylece toplumsal aktörlerin ilişkilerine birer iktidar unsuru olarak yeniden sokmaktadır. Giddens (Horne ve Jarry, 2004) ise; modern sporların kurallarla ilişkisinin, sporun iktidar ve modern sanayi kapitalizmi ile ilişkisini de ortaya çıkaran bir süreç olduğunu belirtmektedir. Futbolun özellikle Sanayi Devrimi sonrasında standartlaşması, bir yandan futbolun modernleşmesine sebep olurken; diğer yandan modern futbolun bir ürünü olarak futbol seyirciliği kavramını ve seyircilere ev sahipliği yapan stadyum fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemle birlikte stadyumlar sosyalleşmenin yeni alanlarından biri haline gelirken, aynı zamanda futbolun kiteselleştiğini gösteren mekânlara dönüşmüştür. Günümüz modern futbolunun birçok pratik

² **Batılılaşma:** “ Batılılık, Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunduğu çöküntüden kurtarmak ve çağdaşı olan Batılı devletler düzeyine çıkartmak için, Batı'da teknolojik, sosyo-kültürel ve siyasal kurumların benimsenmesi gereğini savunan bir düşünce akımıdır.” (bkz: Ateş, 2000:20)

³ **Ulusçuluk:** “ Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde dil, din, ırk ve kültür farkı gözetmeden bir “ Türk Halkı” oluşturmak ve bu halkı her bakımdan yükseltmek ve yüceltmek demektir. “ (bkz: Ateş, 2000:41)

unsuru, tribünler ve seyirci kavramı, oyunun Sanayi Devrimiyle birlikte yaşadığı rasyonelleşme sürecinin bir sonucudur.

19. Yüzyıl'a kadar yerel duyarlıklarla farklı coğrafyalarda oynanan bir oyun olan futbol, bu dönemden itibaren dünya genelinde görülen sömürgeci politikalar sonucunda, özellikle Britanya'da yapısal bir hal almaya başlayarak rasyonelleşme sürecine girmiştir (Yurdesin, 2010:197). Bu kapsamda, Britanya'da 19. yüzyılda yaşanan sanayi devriminin toplumsal bir sonucu olarak, köylerden kent merkezlerine göçen topluluklar; haftada altı iş gününü kapsayan, robotik ve düşük ücretli iş tanımlarıyla hayatlarını geçindirmeye çalışmıştır. Kısıtlı mekânlarda sosyalleşme imkânı bulan bu yeni işçi sınıfı, futbolu da bir sosyalleşme unsuru olarak görmüş ve iş hayatından arta kalan zamanlarında futbolu sokak aralarında bir oyun olarak, belirli bir kurala dayandırmadan oynamıştır. Bu durum, yüzyıllar boyunca kırsal alanlarda oynanan futbolun, mekânsal olarak şehir sokaklarına taşınması anlamına da gelmektedir (Stemmler,2000: 41). Ancak futbolun dönemin işçi sınıfıyla ve bir mekân olarak sokaklarla ilişkisi oldukça kısa bir süre içerisinde son bulmuştur. Kuralsız ve şiddete dayalı pratiklerle sanayileşen şehirlerin sokaklarına taşınan futbol, Britanya'da 1829 yılında Polis kurumunun ortaya çıkması ile sokaklarda oynanması zorlaşan bir oyun haline gelmiştir. Sonraki yıllarda futbola karşı artan toplumsal ilgi sebebiyle, Kraliçe Victoria'nın futbolu eğitim hayatına sokması futbolun mekânsal olarak tamamen sokaklardan kopmasına neden olmuştur. Bu değişimle futbol bir yandan rasyonelleşme sürecine girerken bir diğer yandan ise iktidar ile embriyonik düzeyde ilk ilişkisini kurmuştur (Patrick vd., 1999: 90). Futbolun iktidarla kurmuş olduğu bu ilişki sonucunda, futbolun rasyonelleşme süreci de hızlanmış, oyunun kurallaşmasına dair birçok çalışma ortaya konulmuştur. *The Laws of*

Football as Played at Rugby School 1856 yılında, günümüz futbolunun vazgeçilmez bir kuralı olan futbolun elle oynanmamasını içeren *Cambridge Rules* ise 1863 yılında basılarak, günümüz futbolunun da bir bakıma temelleri atılmıştır. Futbolun rasyonelleşme süreci 1863 yılında Britanya merkezli *Association Football* adlı ilk futbol federasyonunun hayata geçmesiyle kurumsal bir seviyeye gelmiştir. 1872 yılında İngiltere’de *Federation Cup* adıyla turnuvaya dayalı bir yarışma formatı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda 1888 yılında ise ilk resmi lig kurulmuş, 12 futbol takımı bu lig içerisinde mücadele vermeye başlamıştır (Yurdesin, 2010:199). Futbolun standartlaşması, futbolun kitleselleşmesine neden olmuştur. Bu da hem futbola hem de kitlesellenen bu oyunun izleyicisine ev sahipliği yapacak özel mekân gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, stadyum fikri ortaya çıkmış, Britanya’da futbol için özel mimari yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Futbol artık Britanya sınırları içerisinde belirli kurallara dayanan mekânsal olarak ise stadyumlarda oynanan bir oyun halini almıştır. Bu gibi gelişmeler, futbolun mekânsal olarak dönüşümünü de ortaya çıkarmaktadır.

19. Yüzyıla kadar kırsal alanlarda oynanan futbol, sanayi devrimi ile sokaklara, sanayi devriminin getirdiği rasyonelleşme ile de mekânsal olarak stadyumlara taşınmıştır (Wahl, 2005:95). Stadyumların varlığı sosyolojik olarak futbolun rasyonelleştiği kadar aynı zamanda futbolun toplum içerisinde kitlesel bir hâl aldığını da gösteren bir unsurdur.

Kıta Avrupa’sında I. Dünya Savaşı’nın uluslararası politik arenadaki tezahürü, futbolda rasyonelleşme sürecinin duraklamasına neden olmasına rağmen, bu dönem içerisinde futbol uluslararası bir oyun haline gelmiştir. Bu kapsamda; 1904 yılında *Uluslararası Futbol Birliği (FIFA)* kurulmuştur. İlk yıllarında Fransızca konuşan ülkeleri üye olarak kabul eden

birlik, ilerleyen yıllarda farklı ülkeleri de birlik çatısı altına almaya başlamıştır⁴. Böylelikle futbolda uluslararası vurgu ilk defa görünür kılınmıştır. Bu kapsamda, uluslararası düzeyde organize edilen ilk turnuva olan “Dünya Kupası” 1930 yılında Uruguay’da gerçekleştirilmiştir. Dört yılda bir milli takımlar düzeyinde gerçekleştirilen turnuva, küresel anlamda da ilgi çekmeye başlamıştır. Örneğin, 1938 yılında Berlin Olimpiyat Stadyumu’nda Almanya ve İngiltere milli takımları arasında oynanan müsabakaya 110 bin seyirci katılım göstermiştir. Seyircilerin futbol maçlarına artan katılım sayısı, futbolun küresel anlamda da önemli bir oyun haline gelmesine neden olmuştur (Stemmler, 2000: 125). Futbol artık uluslararası düzeyde, ulusların stadyumlarda birbirine üstünlük kurmaya çalıştığı sosyal bir alan haline gelmiştir.

Futbol, Osmanlı için ise modernleşme ve batılılaşma araçlarından biri olmuştur. Bu kapsamda, özellikle imparatorluğun son dönemlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin etkisiyle toplum içerisinde kendine yer edinmiştir. İttihat ve Terakki üyelerinin uzun yıllar Avrupa’da eğitim görmüş olması ve yaşanan sanayi devrimine tanıklık etmesi, İttihat ve Terakki üyelerinin futbola ilgisiyle sonuçlanmıştır (Aktütün, 2010: 15). İttihat ve Terakki üyeleri II. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı’da futbolun bir oyun olarak var olması için çok sayıda girişimde bulunmuştur. Bu konuyu, Can Kozanoğlu (1996:195) şu şekilde dile getirmektedir;

“ Evet, II. Meşrutiyet Türk futbol kulüplerine meşruiyet kazandırmış, hatta cemiyetler kanunundan yararlanmaları bile sağlanmıştır. Bu, Türk futbol kulüpleri için, çayırlara

⁴ **From 1863 to the Present Day** - <http://www.fifa.com/classicfootball/history/the-laws/from-1863-to-present.html>

serbest giriş kartı anlamına gelmektedir. Beşiktaş 1909'da futbol şubesini kurar. İstanbul'da Beykoz, Anadolu, Vefa, İzmir'de Karşıyaka, Hilal ve zamanla diğer kulüpler bu rahatlıktan yararlanır. Artık Türkiye'de daha doğrusu Osmanlı Devleti'nde futbol vardır. “

İttihat ve Terakki üyeleri futbolu, Avrupa ülkelerinin savaş yıllarında futbolu bir toplumsal olgu olarak ele aldığı gibi, Osmanlı topraklarında da kitleleri batılılaşma politikalarına yönlendirebilecek bir oyun olarak ele almıştır. Bu kapsamda, İttihat ve Terakki Cemiyeti birçok futbol kulübünün ve 1904- 1915 yılları arasında geçerlilik gösteren İstanbul Futbol Ligi'nin kurulmasında önemli roller üstlenerek, Osmanlı Devleti'nde futbolun toplumsal bir hal almasını sağlamıştır (Koçak, 2010: 32-33). Bu dönem içerisinde 'Union Club' adıyla İstanbul'da ilk stadyum inşa edilmiş, futbol Kıta Avrupa'sındaki kadar hızla olmasa da futbol stadyumlara taşınmaya başlamıştır. Ancak Kıta Avrupa'sında stadyumların inşası futbolun kitleleşmesinin bir sonucuyken, Osmanlı'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin batılılaşma ve Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme politikalarının bir sonucudur (Akın, 2005: 58) . Dolayısıyla, Osmanlı'da futbolun rasyonelleşme süreci I. Dünya Savaşı ile uzun bir süre duraksamış, toplumun futbola ilgisi bu dönemde yaşanan savaşlar sebebiyle azalmıştır.

Futbolun rasyonelleşme süreci Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla birlikte ulusallaşma politikalarının da bir parçası haline gelmiştir. Bu kapsamda, 1923 yılında *Türkiye Futbol Heyeti Müttehidesi*, günümüzdeki adıyla *Türkiye Futbol Federasyonu*'nun (TFF) kurulması ve yine aynı yıl içerisinde TFF'nin, FIFA'ya başvurusu Türkiye'de futbolun hem ulusal hem de uluslararası bir düzeyde yer almasını sağlamıştır. Aynı yıllar içerisinde kurulan “Milli Lig” ise futbolun milliyetçi bir söylem ile toplumla buluşmasına sebep olmuştur (Koçak, 2010:32-

33). Bu durum, hem futbolun dönemin ulusalcı politikalarının bir sonucu olarak milli bir seviyede toplumla buluşmasına sebebiyet verirken hem de batılılaşma politikalarının bir aracı haline gelmiştir (Aktütün, 2010: 17). Milli lig gerek söylemsel olarak gerekse yüklendiği anlamlar üzerinden işlevsel olarak ideolojik bir unsur haline gelmiştir (Bora ve Erdoğan, 2001:225). Bu dönem içerisinde başta İstanbul olmak üzere birçok şehirde yeni stadyumlar inşa edilmeye başlanmış, futbol ideolojik bir unsur olarak kitleselleşmiştir. Stadyumların inşası ile futbolda seyircilik olgusu Türkiye’de de görünür olmaya başlamıştır. Özellikle halk uluslararası maçlara büyük katılım göstermiştir. Dolayısıyla futbolun özellikle iktidarlar tarafından ulusallaşma ve batılılaşma tezahürleriyle ideolojik bir unsur olarak ele alınması, futbolun Türkiye’de rasyonelleştiği kadar kitleselleştiği anlamına da gelmektedir.

Sanayi devrimi ile başlayıp 1950’lilere kadar süren futbolun rasyonelleşmesi, bu süreç içerisinde gerçekleşen birçok sosyal ve politik etmen doğrultusunda şekillenmiştir. Bu süreç sonucunda, futbol geleneksel mitlerinden, kültürel kodlarından ve pratiklerinden koparak, bir modernleşme ürünü haline gelmiştir. Futbol kendi içerisinde dinamiklerini yeniden üretmiş; tribünler, futbol seyirciliği ya da stadyumlar gibi yeni yapısal unsurlarla geleneksel yapısından kopmuştur. Futbolun modernleşme ile olan ilişkisi oyunun sadece rasyonelleşmesiyle sonuçlanmamış, aynı zamanda kitlesel bir hâl almasını da sağlayarak, oyunu yer yer politik bir unsura da dönüştürmüştür.

ii- Futbolun Endüstriyelmesi

Kültür endüstrisinin önemli yapılarından biri haline gelen boş zaman süreci, tüketimin farklı unsurlar üzerinden ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tüketimin kitleselleşmesini sağlayan estetize edilmiş unsurlar, bireyin hayatındaki boş zamanların da tüketim unsuru

haline gelmesine sebebiyet vermektedir (Jameson, 2011). Bu kapsamda, futbola karşın 1950’li yıllarda küresel ölçekteki toplumsal ilgi, bireyin boş zaman sürecindeki artış ve yine 1950’li yıllarda futbolun medya ile kurmuş olduğu yakın ilişki futbolun küresel anlamda estetik bir ürün olarak geniş kitlelere yayılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle televizyon kanallarının futbol karşılaşmalarını canlı olarak yayınlanması, stadyumların birer promosyon ve reklam alanlarına dönüşmesi bir yandan futbolun yapısal unsurlarını bir tüketim nesnesi haline getirirken bir diğer yandan ise futbolun bir oyun olarak doksan dakikayı aşan bir yaşam tarzına dönüşmesine sebebiyet vermiştir (Klose, 2001). Bu kapsamda, Garnham’a (2000) göre tüketim bir belirleyici olarak kültürel kimliği oluşturmakta ve kültürel kimliklerin birer hayat tarzına dönüşerek, yine tüketim unsuru haline geldiğini belirtmektedir. Kültür endüstrisinin toplumsal bir sonucu olarak ortaya çıkan estetize edilmiş tüketim, futbolun birçok unsurunun yapısal anlamda modern futbol mitlerinden kopmasına sebebiyet vererek, yeni futbol davranışlarını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, futbol taraftarları kolektif bir üst kimlik vaadi doğrultusunda futbol ürünlerini tüketen bir müşteri halini, futbol kulüpleri bir üretici, stadyumlar ise birer reklam alanlarına dönüşmeye başlamıştır.

Futbolun endüstriyelleşme süreci 1960’lı yıllarla birlikte ortaya çıksa da futbolun bir tüketim ürünü olarak insan hayatına girişi, 1950’li yıllarda özellikle medya ve futbol arasındaki ilişki ile ortaya çıkmıştır (Talimciler, 2010:169). Bu ilişkinin daha da yapılaşmasını sağlayan ve futbolun bir ticari ürün haline gelmesine olanak sağlayan süreç ise futbol müsabakalarının canlı yayınları ile ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, 1954 yılında İsviçre’de bir televizyon kanalı ilk defa bir futbol müsabakasını canlı olarak yayınlamıştır. Sadece bu canlı yayın sonrasında dönemin Federal Almanya’sında televizyon satışları 11

binden 85 bine çıkmıştır (Klose, 2001:375). Böylelikle stadyumlar televizyonlar aracılığıyla birlikte bireyin evine kadar giren mimari yapılar haline gelmiştir. Bu sonuç futbolun artık stadyum dışarısında da televizyonlar aracılığıyla birer tüketim unsuru haline gelmesine ve bir toplumsal olgu olarak daha geniş kitlelere ulaşmasına sebebiyet vermiştir (Debord, 1996:27). Futbolun gerçekliği ise saniyeler, tartışmalar, tekrarlar üzerinden 90 dakikayı aşarak televizyonlar aracılığıyla estetize edilerek ticarileştirilmiştir (Klose, 2001). Örneğin; FIFA tarafından düzenlenen 2010 Dünya Kupası'nı 1025 farklı televizyon kanalı canlı olarak yayınlamış, 600 milyona yakın kişi evlerinden Dünya Kupası müsabakalarını canlı olarak izlemiştir⁵. Futbol artık stadyum duygusunun televizyonlar aracılığıyla ortaya çıkabildiği bir tüketim unsuru hâline gelmeye başlamıştır.

Stadyumlar futbolun geçirdiği endüstriyel dönüşüm içerisinde kabuk değiştiren bir diğer yapısal unsur olmuştur. Futbolun ticarileşen yeni yapısı içerisinde, stadyumlar artık içermiş olduğu unsurlarla bir yandan kitlesel tüketim alanları haline gelirken bir diğer yandan ise mimari anlamda futbolun görsel yanını estetik unsurlarla sunma yeteneğine sahip mabetler haline almıştır (Bale,1993:130). Stadyumlar, artık taraftarların yaratmış olduğu organik üretimlerle şekillenen sosyal bir alandan ziyade, futbol ekonomisinin standardize ettiği tüketim alanları haline gelmiştir. Bu kapsamda; stadyumlarda yaşanan önemli kırılımlardan biri; 1950'li yıllarla birlikte reklam panolarının saha kenarlarında yer almasıyla ortaya çıkmıştır. Stadyumlar bu dönemle birlikte adeta birer açık hava reklam alanları haline almaya başlamıştır. Stadyumların dış duvarları birer reklam panosuna dönüşerek, stadyum adları ticari markalara satılmış ve hatta taraftar ritüellerinden beslenerek adları belirlenen tribünler, bu dönemle birlikte kurumsal markaların adlarını almaya başlamıştır (Bale, 2000). Bu

⁵300 milyon kişi izleyecek - <http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/22946171.asp>

kapsamda Galatasaray Spor Kulübü 2011 yılında açılışı yapılan yeni stadyumun isim haklarını 10 yıllığına Türk Telekom adlı telekomünikasyon şirketine devrederken⁶, stadyum içerisinde bulunan bir tribünün isim hakkını ise Opel adlı bir otomobil üreticisine devretmiştir. Stadyumların yaşadığı bir diğer önemli kırılım ise; stadyumlarda çeşitlenen bilet kategorileri üzerinden yaşanmıştır. Bilet kategorilerinin artması heterojen bir yapıda olan seyirci kitlesini, ticari gelirler üzerinden şekillenen homojen kitlelere dönüştürmüştür. Böylelikle stadyumlarda sınıfsal farklılıklar daha da belirginleşmiştir (Paramio vd, 2008:529). Bu kapsamda; kulüpler kombine adı verilen sezonluk bilet satışlarına başlamışlardır. Böylelikle bilet satışları dönemsel bir hal de alırken stadyumların müsabaka başına doluluk oranları yıl boyunca yüksek tutulmuş ve elde edilen stadyum gelirleri ise maksimize edilmiştir. 2011 yılında İngiliz Manchester City futbol kulübüne ait Etihad Stadyumu yıl boyunca % 98,3'lük doluluk oranına sahip olmuştur⁷. Kombine bilet satış yöntemini Türkiye'de ilk kez uygulayan takım ise 1992 yılında *Galatasaray Spor Kulübü* (Galatasaray SK) olmuştur⁸. Bu kapsamda, Galatasaray SK 2012 yılı içerisinde toplam 36 bin kombine satarak 2012 yılı itibariyle Türkiye'de en çok kombine satan spor kulübü olmuş, sadece kombine satışlarından 60 milyon dolar gelir elde etmiştir⁹. Stadyumlar, futbolun yaşadığı endüstriyelleşme süreci ile birlikte farklı toplumsal grupları merkezci bir anlayışla barındıran sosyal alanlar olma işlevini, artık toplumsal ayrılıkların ya da sınıfsal farklılıkların belirginleştiği ve tüketim üzerinden şekillenen performans alanı olma işlevine bırakmıştır (Authier, 2002; Arslan, 2010:161, Talimciler, 2010:144). Dolayısıyla bu alanların

⁶Galatasaray ile Opel sponsorluk anlaşması imzalandı - <http://www.galatasaray.org/kulup/haber/15458.php>

⁷Stadyumların Doluluk Oranları- <http://spor.internethaber.com/foto-galeri/6646-p33/statlarin-doluluk-oranlari.html>

⁸Galatasaray Spor Kulübü Resmi Web Sitesi - <http://www3.galatasaray.org/>

⁹Galatasaray kombineleri tüketti!- http://gundemotuzbes.com/26395-galatasaray_kombineleri_tuketti

vazgeçilmez unsuru olan taraftarlar da futbolun endüstriyelleşme süreci içerisinde dönüşüme uğrayarak, birer tüketim öznesi haline gelmiştir.

Futbolun yapısal anlamda yaşamakta olduğu endüstriyelleşme süreci aynı zamanda futbol taraftarlığı tanımının da değişmesine sebep olmuştur. Futbolun endüstriyelleşme süreci futbol taraftarlarını taraftarı olduğu futbol takımına tutkuyla bağlı olan tüketici konumuna dönüştürmüştür (Dobson ve Goddard, 2011). Futbol takımları bu dönem içerisinde birer şirket mantığıyla yönetilmeye başlanmış, futbol takımlarına ait tüm özsel değerler birer meta haline getirilerek taraftarlara sunulmuştur. Dolayısıyla taraftarlık tanımsal olarak stadyum içerisinde var olan topluluklardan çok, stadyum içerisinde ve dışarısında var olan topluluklar haline almaya başlamıştır (Aydın vd, 2008:313). Taraftarlık sürecinin de ticarileşmesi anlamına gelen bu süreçte, kulüpler forma satışlarından taraftarlar için özel duygusal anlamlar içeren çakmağa, sigorta poliçelerinden su satışına kadar birçok alanda taraftarlara farklı ürünler sunmaktadır. Bu kapsamda, 2000 yılında Fenerbahçe Spor Kulübü'nün (*Fenerbahçe SK*) ticari bir markası olarak kurulan "Fenerium"¹⁰, 2010 yılı içerisinde taraftarlar için hazırlamış olduğu özel ürünlerin satışından 45 Milyon TL net gelir elde etmiştir.¹¹ Bu durum, taraftarların birer tüketici kulüplerinse tüketicilerine bir takım ürünlerle kimlik vaadinde bulunan üretici konumuna geldiğini göstermektedir (Akşar, 2005). Taraftarlar, futbol ekonomisi içerisinde yaratılan yaşam tarzını tüketen sosyal topluluklar haline gelmektedir. Böylece günümüzdeki tipik taraftar profili; kulüp tarafından üretilen ürünleri tüketen, stadyumda bulunan- eğer gerekiyorsa kombine bilet alan- evinde özel kanallar aracılığıyla

¹⁰Fenerbahçe Lisanslı Ürünler Resmi İnternet Satış Sitesi <http://magaza.fenerium.com.tr/hakkimizda.asp?inf=1>

¹¹104 Yıldır İlk Kez Kâr Etti - <http://www.on5yirmi5.com/genç/haber/37973/104-yildir-ilk-kez-kar-etti.html>

müسابakaları takip eden, dijital mecralarda var olarak takımının üst kimliğini bu alanlara taşıyan bir kitle halini almıştır.

Özellikle bir kültür endüstrisi ürünü olan televizyonun birey hayatında edindiği geniş yer ile toplumsal alan içerisinde daha da görünürlük kazanan futbol, aynı zamanda modern futbol mitlerinden koparak, ticari bir oyun haline gelmiştir. Özellikle oyunun gerek kurumsal ve küresel ölçekte yaşadığı dönüşümler gerekse de bir oyun olarak kendi içerisinde takımlar bazındaki başarı ve rekabete dayalı dönüşüm, bu sürecin hızlı ve küresel ölçekte yaşanmasına olanak sağlamıştır. Bu sürecin doğal bir sonucu olarak futbol metalaşmış, birçok yapısal unsur bir yaşam tarzı halini alarak birey hayatını üsluplaştırmaya başlamıştır. İşçi sınıfının sporu olarak ortaya çıkan futbol, yaşamış olduğu bu değişimlerle birlikte orta ve üst sınıfın sporu haline gelmeye başlamış, bir yaşam biçimi olarak tüketim üzerinden yeniden tanımlanmıştır. Artık Futbol taraftarları takımlarının stadyumlarda engin destekçisi olduğu kadar, kulüplerine ekonomik anlamda destek sağlayan gönüllü neferleri niteliği de kazanmış, taraftarlığın stadyumlar üzerinden üretmiş olduğu üst kimlik vaadini ise tüketim üzerinden üretmeye başlamıştır.

c. Futbol Taraftarlığı ve Bir Kutsal Mekân olarak Tribünler

Futbolun rasyonelleşme süreci futbolun mekânsal anlamda yaşadığı dönüşümü de ortaya çıkarmaktadır. Bu süreç ile futbol kırsal alanlardan, sokaklardan ya da ‘Papazın Çayırı’ gibi kamu alanlarından koparak, kendini özel olarak inşa edilmiş mimari yapılara-stadyumlara bırakmıştır. Futbol artık devasa stadyumlarda sergilenen ve seyircilerin futbolun aktif bir parçası haline geldiği bir oyun halini almıştır. Bu durum, birçok düşünürün ortaya koyduğu mekânın bağlamı belirlediği ve bu doğrultuda mekân üzerinden komünitelerin –toplulukların-

ortaya çıktığı tespiti ile de paralellik göstermektedir (Hughson, 1999, Mafessoli, 1996). Bu kapsamda; Mafessoli'ye (1996) göre modern sosyal yaşam, bireysel yaklaşımlardan çok topluluk bilinciyle var olmaktadır. Bireyler farklı topluluk imgeleriyle mekânlara nüfuz ederek, mekânların limitasyonları dâhilinde kendi neo kabile davranış formasyonlarını oluşturmaktadır. Mafessoli'ye göre (1996: 130) futbol stadyumları, alışveriş merkezleri ya da bu gibi sosyal alanlar, toplulukların neo kabile davranış formasyonlarını ortaya çıkaran ve bu davranışların sergilendiği performans alanlarıdır. Bu kapsamda; stadyumlar taraftarlar için hem bir kimlik vaadi sunan hem de futbolun oynandığı alan işlevi gören bir mekân halini almaktadır (Bale, 1993). Stadyumlar bu yönüyle oyunculara, teknik ekiplere ve futbolun diğer yapısal unsurlarına ev sahipliği yapan, topluluklar ve mekân arasındaki duygusal ilişkinin/iletişimin ortaya çıkmasını sağlayan ayinsel yaşam alanlarına dönüşmektedir (Buğra, 2006). Lefebvre (1991) stadyum ve taraftar arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğunu, taraftarların stadyumlarda ürettikleri gizem ve ritüellerle kendi özsel kimliklerini kaybederek bir amaç etrafında yoğunlaşmış deliler olduğunu belirtmektedir. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren futbolun stadyumlar ile birlikte sosyal hayatın bir parçası haline gelişi, futbol seyirciliğinin de taraftarlığa dönüşüm sürecini yanında getirmiştir. Bu yıllardan itibaren futbol stadyumları futbol oyununa ev sahipliği yapan özel yapılar olma işlevini geride bırakarak, taraftarlar için birer mabet ya da kutsal mekân olma özelliğine de sahip olmuştur. Bu kutsal mekânların kutsayıcıları olan neo kabileler ise bu mekânlar içerisinde kendi ritüel ve pratiklerini üreterek, futbol taraftarlığı ve tribün ilişkisini ortaya çıkarmıştır.

19. yüzyıl sonlarına doğru futbol oyunu için özel olarak inşa edilmeye başlanan stadyumlar, futbolun rasyonelleşmesi sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu

kapsamda, 1863 yılında Britanya’da ilk Futbol Federasyonu’nun kurulması, 1888 yılında ilk ulusal futbol liginin kurulması gibi futbolunun rasyonelleşme süreciyle doğrudan ilintili unsurlar gerek Britanya’da gerekse Kıta Avrupa’ında futbol için inşa edilen stadyumların sayıca artmasına sebebiyet vermiştir (Paramio vd, 2008:519). Bu dönem içerisinde birçok stadyum sanayileşmeye başlayan şehirlerde konumlanarak, seyircilerin kolaylıkla erişebileceği mekânlarda inşa edilmiştir. Özellikle 1860’lı yıllarda Britanya’da inşa edilen stadyumlar şehir merkezlerinde olduğu kadar, metro ağlarına olan yakınlıklarıyla da dikkat çekmektedir. Stadyumların mekân bazlı bu özelliği bir yandan toplumun ilgisini stadyumlara yöneltirken bir diğer yandan ise stadyumları toplum nezdinde daha erişebilir kılmıştır (Bale, 2003:133). Dönem içerisinde inşa edilen stadyumlar yapısal anlamda da sanayi devriminin bir sonucu olarak fabrikaları andıran mimari tasarımlara sahip olmuş, düşük bütçelerle inşa edilmiş ve mimari anlamda herhangi bir güvenlik standardına sahip olmamıştır. Bu dönemde futbola artan toplumsal ilgi bir yandan stadyumlardaki seyirci sayılarını artırırken bir yandan da stadyumlarda tribünlerin çökmesi gibi trajik olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 1902 yılında Iprox Park stadında oynanan bir müsabaka sırasında bir tribün yıkılmış, 26 kişi hayatını kaybetmiş, 516 kişi de yaralanmıştır (Walker, 2005:10-11). Yaşanan bu gibi trajik olaylar ve futbola karşı artan toplumsal ilgi, stadyumların inşası hakkında bir takım mimari regülasyonların ortaya çıkmasına ve mimari anlamda da modern futbol stadyumları fikrinin doğmasına sebebiyet vermiştir (Geoff, 2003: 43). Bu dönemden sonra inşa edilen stadyumlar gerek güvenlik standartları anlamında gerekse seyirci kapasiteleriyle dikkat çekmeye başlamıştır. Yaşanan bu dönüşüm ile birlikte, stadyumlar seyircilerin önemli bir parçası olduğu yapılar olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Artık seyirciler futbolun hem atmosferik unsuru hem de bir gelir unsuru haline gelmiştir. Bu kapsamda; yapılan yeni stadyumlar

seyirciler için gerekli konforu sağlayacak niteliklere sahip olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Yeni stadyumlar tuvalet, yiyecek ve içecek alanları gibi o döneme kadar stadyumlarda bulunmayan yeni mimari alanları da içermeye başlamış, seyirciler ise daha konforlu oturma koltuklarına sahip olmuştur (Sheard, 2000:3-5). Günümüzde Chelsea FC'ye ait olan "Stamford Bridge" 1910 yılında, Manchester United FC'ye ait "Old Trafford" 1910 yılında ve Arsenal FC ile özdeşleşmiş "Highbury" adlı stadyum ise 1913 yılında dönem stadyumlarının yapısal özelliklerini barındırarak inşa edilmiştir. Bu bağlamda; Kıta Avrupa'sında inşa edilen yeni stadyumlarda seyirci sayıları ilerleyen yıllarda daha da artmış, Barcelona FC tarafından "Les Corts" Stadyumu 30.000 kişi kapasitesiyle 1930, Real Madrid FC tarafından 15.000 kişilik "Chamartin" Stadyumu ise 1924 yılında inşa edilmiştir (Paramio vd. 2008:520). İnşa edilen bu stadyumlar hem seyircilere gerekli konforu sunmuş hem toplumsal anlamda futbola artan ilgiyi mekânsal olanaklarla karşılamış hem de seyirci kavramının organik olarak futbolun bir parçası olmasına sebebiyet vermiştir.

Kıta Avrupa'sında futbol ve stadyum ilişkisi, futbolun rasyonelleşme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkarken, Osmanlı İmparatorluğu'nda ise bu durum batılılaşma politikalarının bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Türk futbolunun ilk stadyumu "Union Club" adını taşımaktadır. İstanbul'un Kadıköy semtinde 'Papazın Çayırı' adı ile de bilinen bir alana inşa edilen stadyum; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ve Cemil Topuzlu'nun önerileriyle dönemin padişahı II. Abdülhamit tarafından 1908 yılında inşa edilmiştir (Talimciler, 2010:122). Uzun yıllar boyunca Rumen ve İngiliz azınlıkların futbol oynadıkları bir alan olan Papazın Çayırı, ilk yıllarında 100 kişilik tribüne sahip bir stadyum olarak inşa edilmiştir. Bu kapsamda, stadyum seyircilerin saha kenarından müsabakaları takip ettiği ayrı bir düzeneğe de sahip

olmuştur (Kozanoğlu, 1996:114). Dolayısıyla Union Club bu yönüyle Türk futbolunda seyircilerin varlığını ortaya çıkaran bir yapı haline gelse de, futbola duyulan ilgi I. Dünya Savaşı yıllarında toplumsal anlamda sekteye uğramıştır. Ancak futbola karşı yaşanan ilgi kaybı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki devlet destekli politikalar ve inşa edilen yeni stadyumlar ile aşılmıştır (Aktütün, 2010:16-17). Bu kapsamda; 1921 ve 1939 yılları arasında kullanımda olan 8.000 kişilik Taksim Stadyumu, 1932 yılında 12.000 kişiye genişletilen ve yine aynı yılda Fenerbahçe Spor Kulübü'ne devredilen İttihad Stadyumu, 1943 yılında yapımı tamamlanan 16.000 kişilik İnönü Stadyumu, Ankara'da ise 1936 yılında yapımı tamamlanan Ankara 19 Mayıs Stadyumu gibi stadyumlar bu dönemde inşa edilmiştir. İnşa edilen yeni stadyumlar ile futbol hem toplumsal bir oyun olarak birey hayatına girmiş hem de futbol seyirciliği ortaya çıkmıştır. Stadyumların inşası ve modern futbolun Türkiye'de daha da görünür olması, futbol maçlarına olan katılımı da artırmıştır. Özellikle ulusal maçlardaki yüksek katılım oranları, Türkiye modern futbolunda seyirciliğin artık önemli bir seviyeye geldiğini, en azından toplum nezdinde futbol kültürünün oluştuğunu gösteren bir unsur haline gelmiştir (Talimcilier, 2010:127-128). Özetleyecek olursak, Osmanlı'da 'Papazın Çayırı' gibi belirli sosyal alanlarda mekânsal yapılardan bağımsız olarak oynanan futbol, Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluş yıllarında stadyumlara taşınmış, bu süreç öncesinde oyun içerisinde amatör olarak bulunan oyuncular stadyumlarla beraber seyirci olarak rasyonelleşen oyunun bünyesine katılmaya başlamıştır.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın birey hayatına getirmiş olduğu psikolojik yıkım, savaşın sona ermesiyle sosyal hayatta daha görünür olmuştur. Bu dönemde bireyler savaşın getirmiş olduğu psikolojik yıkımı atlatmak için farklı toplumsal ilgi alanlarına yoğunlaşmış,

dönem devletleri ise futbol gibi ilgi alanlarını teşvik politikalarıyla destekleyerek bireylerin yaşadığı gerilimi ortadan kaldırmaya çalışmıştır (Aktütün, 2010:22). Bu dönem içerisinde futbol da bir sosyalleşme ve boş zaman eğlencesi olarak toplumsal anlamda ilgi alanı haline gelmiştir. Bu durum, bir yandan futbol seyirciliğini ortaya çıkarırken bir yandan da futbol oyununa toplumsal anlamda bireyler tarafından topluluk değerleri atfedilmesiyle sonuçlanmıştır. Stadyumlar sadece futbol oyununa ev sahipliği yapan özel mimari yapılar değil, aynı zamanda taraftarlar tarafından tribünlerde futbola toplumsal anlamların yüklendiği ya da birtakım değerlerin atfedildiği sosyal performans alanlarına dönüşmüştür (Bale, 1993:126). Bu durum, futbolu kitleleri etkileyen bir unsur haline getirirken, stadyumları ise kitlelerin kendilerini sosyal, kültürel ve politik anlamda ifade ettikleri, bireylerin birtakım görsel ve işitsel unsurlarla topluluk bilincine eriştiği alanlara dönüştürmüştür. Futbolun ve özellikle tribünlerin bu dönemde kitlesel anlamda toplum üzerindeki etki alanını, İspanya İç Savaşı'ndan sonra İspanya'yı 36 yıl boyunca yöneten General Franco Francisco şu sözlerle ortaya açıkça koymaktadır;

“ Bana 100.000 kişilik bir uyku tulumu yaptırın ”¹²

100.000 kişinin tek bir amaç doğrultusunda tribünlerde ürettiği kitlesel anlamlar futbolda taraftarlık kavramının ve taraftar gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Spaaij, 2006:38). Bu kapsamda, özellikle 1960'lı yılların başlarından itibaren tribünlerde taraftar gruplarının sayısı artmaya başlamıştır. “Kopites” adıyla özdeşleşen İngiliz futbol takımı Liverpool FC'nin taraftar grubu, kulüpten bağımsız bir yapılanmayla tribünlerde yer almıştır. (Williams, 2001:99). Bu dönem içerisinde taraftar grupları İngiltere dışında farklı ülkelerde

¹² **Metin Kurt: Bütünlüklü Mücadele Şart** - <http://haber.sol.org.tr/spor/metin-kurt-butunluklu-mucadele-sart-haberi-44442>

de görülmeye başlanmış, bu örgütlülük hali tribün kültürünün doğuşuna da sebebiyet vermiştir.

Futbolun birçok yapısal özelliği İngiltere üzerinden dünyaya yayılmış olduğu için günümüzde geçerli olan çoğu tribün ritüelinin kökeninde de İngiliz taraftar gruplarının davranışları yer almaktadır. Bu kapsamda, tribünler içerisinde pankart kullanımı, toplu tezahürat gibi organize taraftar davranışları ilk olarak İngiliz taraftar grupları tarafından stadyumlarda hayata geçirilmiştir. Böylelikle, taraftar grupları tribünleri birer görsel ve işitsel performans alanına dönüştürmeyi amaçlamıştır. Taraftar grupları bazen benzer kıyafetler giyerek bazen pankartlar hazırlayarak bazense bestelemiş olduğu marş ya da tezahüratlarla hem takımlarını desteklemişler hem de tribünleri farklı bir amaç etrafında işlevlendirmişlerdir (Crolley ve Hand, 2006:43). Bu kapsamda, Liverpool tribünlerinin vazgeçilmez marşlarından biri olan “You will never walk alone” bu dönemin eseri olarak ortaya çıkmış, taraftarların üretmiş olduğu anlamlarla Liverpool tribünlerinin en bilinen marşları arasında yer almıştır (Ward ve Williams, 2001: 73) Bu dönemde, birçok marş taraftar grupları tarafından bestelenerek, stadyumlarda veya spesifik olarak belirli tribünlerde taraftarlar tarafından söylenmeye başlanmış, tezahüratlar tribünlerin vazgeçilmez atmosferik unsurları arasında yer almıştır. Tribünlerde taraftarların organize olmasını sağlayan, müsabakanın gidişatına göre taraftarların hangi tezahüratları yapması gerektiğini belirten tribün liderleri ortaya çıkmıştır. Tribün liderlerinin stadyumlardaki varlığı aracılığıyla taraftarlar maç içerisinde bir topluluk halini almış ve taraftarlar tek bir amaç doğrultusunda benzer davranışlar hareketler içerisine girmeye başlamıştır (Ferris, 1995:101). Tribünler artık taraftarlar için kıyafetlerinden kuracakları cümlelere kadar özel anlamlar içeren, üzerinde düşünülmesi gereken sosyal

alanlar haline dönüşmüştür. Öyle ki; bu dönem içerisinde çoğu İngiliz futbol taraftarı öldükten sonra küllerinin stadyum çimlerine serpilmesi dileğinde bulunmuştur (Back Crabbe Solomos, 2001: 41). Stadyum ve tribünler artık sadece mimari yapılar değil, taraftarların oluşturduğu davranışlarla var olan toplumsal ayin mekânları haline dönüşmüştür.

Tribünler, taraftarların yaratmış olduğu davranışlar ile birer kutsal alan halini alırken, bu kutsal alanlar taraftarların kültürel, sosyal ve politik kimliklerini de ortaya çıkardıkları sosyal alanlar haline gelmeye başlamıştır (Roversi ve Balestri, 2000:188). Özellikle 1960'lı yıllarla birlikte "Ultras" başlığı altında kendilerini politik bir çerçeve içerisinde tanımlayan taraftar örgütlenmeleri tribünlerde daha çok görünür olmaya başlamıştır. Bu kapsamda; 1968 yılında AC Milan Futbol takımı taraftar grubu "La Fossa Dei Leoni" ya da Inter FC Futbol takımı taraftar grubu "Inter Boys" kendilerini politik bir misyon altında tanımlayan ilk taraftar toplulukları arasında yer almıştır. Ultras'lar, geleneksel İngiliz taraftar gruplarından farklılaşarak, belirli bir otonomiye sahip, taraftarlıklarını sadece müsabaka günü aktiviteleri ile kısıtlamayan, futbol taraftarlığını bir yaşam biçimi olarak ele alan bağımsız taraftar grupları olmuştur. Bu grup üyeleri haftanın çoğu gününü tezahürat, beste ya da pankart çalışmalarına ayırmakta, zamanlarının büyük bölümlerini tribünlerde yapacakları aktivitelere harcayarak geçirmektedir (Spaaji, 2006:106). Ultras taraftar grupları yaratmaya çalıştıkları tutkulu atmosfer amacı doğrultusunda stadyumları rakip takım ve taraftarları için futbol oynanan alanlardan fazlasına dönüştürme uğraşısında bulunmuşlardır. Bu kapsamda, günümüz tribünlerin vazgeçilmez unsurlarından tribün koreografileri "Ultras" taraftar grubu tarafından ilk olarak 1971 yılında "Curva de Stadium" stadyumunda hayata geçirilmiş ve yine günümüz tribün kültürünün vazgeçilmez unsurlarından biri olan meşaleler de bu dönemde

kullanılmaya başlanmıştır (Balestri ve Codaliri,1998: 92). Yine bu dönem içerisinde, Ultras'lar politik yaklaşımlarını pankart ve söylemlerine taşıyarak, tribünleri politik kimliklerini yansıtabilecekleri sosyal alanlara çevirmişlerdir. Ancak stadyumların taraftarlar tarafından politize edilmesi çoğu zaman polis ve taraftar gruplarını karşı karşıya getirmiş, stadyumlarda polis ve Ultras taraftar grupları arasında gerilimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Stadyumlarda yaşanan bu tip gerilimler, Ultras gruplarını belirli stereotipik kodlar üzerinden toplum üzerinde inşa edilmesine de sebebiyet vermiştir (Spaaji ve Vinas, 2006:81). Bu kodlar genellikle hâkim medya araçları tarafından üretilmiştir. Medya, Ultras taraftar gruplarını faşist, toplum tarafından dışlanmış ve şiddet yanlısı gibi yargılarla nitelendirmiştir. Bu konu hakkında görüşlerini “Ultra Derecha” taraftar grubu eski başkanı şu şekilde dile getirmiştir;

“ Kendimi bir Ultras üyesi olduğum için asla suçlamadım. Üniversite yıllarımda sürekli olarak çevremdeki insanlara ‘Evet, ben bir Ultras’ım derdim. Bu söylemim çevremdeki insanlara çoğu zaman antipatik gelirdi. İnsanlar beni faşist ve şiddet yanlısı bir kişi olarak görürdü. Oysa ben bu gibi davranışlarda asla bulunmadım. Ben kendimi hiçbir zaman faşist ya da benzer sıfatlarla nitelendirmedim ve şiddetin her türlüsünü reddettim. Aslında toplumun birer ultra olarak bizlerin neler yaptığı hakkında hiçbir fikrinin olmaması asıl büyük bir problemdi. “ (Spaaji ve Vinas, 2006:81)

Dönem içerisinde geleneksel medya araçları tarafından sürekli olarak medya mesajlarına maruz kalan ultra taraftar grupları, bir yandan kendilerini yeterli olarak ifade edememiş bir diğer yandansa polisle yaşadıkları gerilimler nedeniyle toplumdan izole bir yaşam sürdürmüşlerdir. Bu durum, Ultras taraftar gruplarını daha da marjinal sosyal topluluklar

haline getirirken, aynı zamanda taraftar mesajlarının stadyumlardan kamusal alanlara çıkışına da sebebiyet vermiştir (Spaaij, 2006:107). Artık taraftar grupları mesajlarını sokak duvarlarına da yansıtmış, bu durum taraftarların toplumsal anlamda daha görünür olması ile sonuçlanmıştır. Ancak taraftar gruplarının marjinalleşme süreci, futbolun endüstriyelmesiyle birlikte sekteye uğramıştır.

Özellikle 1980'li yıllarla birlikte futbolun endüstriyel bir hal alması, taraftar ve taraftar gruplarının da dönüşüme uğramasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemle birlikte, futbol tüm unsurlarıyla bir ürün haline gelirken, taraftarlık da tüketim üzerinden ortaya çıkan bir unsur haline gelmiştir. (Talimciler, 2010:162) Futbolun endüstriyelleşme sürecinin bir sonucu olarak, taraftarlara ait sosyal alanlar yavaş yavaş açık hava reklam alanlarına dönüşmeye başlamıştır. Stadyumlarda yaşanmaya başlanan tüketim odaklı dönüşüm, taraftar gruplarını ve kulüp yönetimlerini birçok sefer karşı karşıya getirmiştir. Örneğin; 1990 yılında Hollanda taraftar grupları, pankart alanlarının reklam alanlarına dönüşmesi sebebiyle kulüp yönetimiyle ciddi boyutlara ulaşan tartışmalar içerisinde bulunmuştur. Bir diğer örnekte ise; İngiliz taraftar grupları uzun süre stadyumların tamamen koltuklar ile doldurulmasına karşı çıkmış, en azından taraftar gruplarının ayakta durabileceği özel alanların olmasını talep etmişlerdir. (Aydın vd. 2008: 305). Bu örneklerde de görüldüğü gibi, taraftar grupları bu dönem içerisinde stadyumların metalaşmasına karşı bir duruş sergilemişlerdir. Ancak kulüp yönetimleriyle yaşanan gerilimler, 1990'ların ortası ve 2000'lerin başıyla birlikte ortadan kalkmaya başlamış, taraftar grupları ve yönetimler arasında diyalog ortamı oluşmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra taraftar grupları kulüp yönetimlerinin adeta bir parçası haline gelerek, bağımsız niteliğini yitirmeye başlamıştır. Ancak Ultras gibi bağımsız taraftar grupları

hâlen kulüp yönetimlerinden bağımsız olarak tribünlerde alternatif söylemlerini üretmekte, uluslararası düzeyde oluşturmuş oldukları Ultras taraftar grupları ağı ile tribünlerde var olmaktadır (Nash,2000). Taraftarların kulüp yönetimleriyle kurmuş oldukları yakın diyalog, stadyumların metalaşma sürecinin bir sonucu olarak da kabul edilebilir. Taraftar gruplarının var olduğu alanlar olarak da nitelendirebileceğimiz tribünlerin metalaşması, taraftar gruplarının bağımsız olma niteliğinin de yitirilmesine neden olmuştur. Bu dönemde, taraftar grupları kendi ürünlerini üreten ve bu ürünleri kendi kitlesine, üyelerine satan bir yapıya bürünmüştür (Giulianotti, 2005). Bu ürünlerle tribün kültüründe var olan taraftar grupları, bir yandan üretmiş oldukları özsel davranışları metalaştırırken bir diğer yandan ise bireye vaat ettiği taraftar grubu kimliği unsurlarını da estetik bir hal içerisine sokmuştur.

Türk futbolunda ise 1950’lilere kadar futbolda seyircilerin taraftarlaşma süreci, müsabakalar sırasında seyircilerin oyuna verdiği anlık ve kişisel tepkilerden fazlasını barındırmamıştır (Şenol, 2002: 86). Bu dönem içerisinde izleyiciler maç sırasında tezahürat olarak “Yaşa”, “Aslan” gibi kelimeler kullanmış, bu kelimelere tribünler toplu olarak katılım göstermiştir. Ancak müsabakalar sırasında seyirciler kendi aralarında bir takım münakaşalarda bulunmuştur. Bu durum, futbol ve güvenlik ilişkisini doğurmuş, maçlar sırasında az sayıda da olsa polislerin bulunmasıyla sonuçlanmıştır (Kozanoğlu, 1996:146-147). Tribünlerde yaşanan küçük gerilimler bir yandan futbolun toplum üzerindeki etkisini ortaya çıkarırken bir diğer yandan ise futbolun artık Türkiye’de de kitleselleşen bir oyun ve onu izleyenlerle var olan bir unsur haline gelmesine de sebep olmuştur.

Türkiye’de futbol, 1950’li yıllarda her ne kadar İstanbul, İzmir ya da Ankara gibi şehirlerde olduğu kadar ilgi çekici bir oyun olmasa da, Anadolu’da da ilgi çeken bir oyun

haline gelmiş, stadyumlar taraftarlaşan kitlelerle dolmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde kitlelerin taraftarlaşma süreci, stadyumlarda amigo adı verilen, müsabakalar sırasında kitleleri özellikle tezahüratlarda organize olmasını sağlayan kişiler ile başlamıştır (Arıpınar, 1992:89). Maç sırasında amigolar tribünlerin bir orkestra şefi gibi tek bir ağızdan tezahürat etmesini sağlarken, aynı zamanda stadyumlarda tribün kültürünün de doğmasına sebebiyet veren önemli kişiler olmuştur. Bu dönem içerisinde tribünlerde tezahüratlar artık normalleşmeye başlamış, amigolar tribünlerin vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir (Kozanoğlu, 1996:150). Bu dönemde, Galatasaray SK amigosu ‘Karıncaezmez Şevki’ ya da Ankaragücü Futbol Takımı amigosu ‘Amigo Sefa’ gibi tribünlerde görülen amigolar, stadyumlarda en az futbol takımları kadar popüler kişilikler olmuştur. Amigoların tribünlerdeki önemini ve amigoların tribünlerdeki normalleşme sürecini Can Kozanoğlu (1996:150) “Bu maçı Alıcaz” adlı kitabında şu şekilde dile getirmektedir;

“Amigolar kıymete binmiştir. Coşmak bağırarak isteyen ama bunu nasıl başarabilecekleri konusunda pek fikir sahibi olmayan kitleler, kulüplerinden “amigo” talep ederler. Böylece, amigo transferleri başlar. Bir sürü uyanık, Anadolu kentlerinde “Arkadaşlara sorun, ben iyi coştururum” bonservisiyle uzun süre ekmek yer.”

Anadolu’daki tribünlerin amigo isteği ya da bir başka deyişle tribünleşme isteği, kuşkusuz 1960’lı yıllarda Anadolu futbol takımlarının lig içerisinde artan başarısıyla da ilişkilendirilebilir. Bu dönem içerisinde birçok Anadolu takımı ligde başarılı bir grafik çizmiştir. Bursaspor, Eskişehirspor, Altay ya da Gençlerbirliği gibi futbol takımları Türkiye 1. Ligi’nde başarılı sonuçlar almış, bu durum Anadolu’ da izleyicilerin stadyumlara ilgi duymasıyla sonuçlanmıştır. Anadolu’da birçok stadyumda pankart kullanımı görülmüş,

Anadolu takımlarında taraftar gruplaşmaları bu şekilde gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Kütahyaspor tribünlerine asılan “Fanatics” pankartı, Sivasspor tribünlerinde bulunan “Gakgoşlar” pankartı ya da yine Sivasspor tribünlerinde bulunan “Hamidolar” pankartları oluşturulmaya çalışılan tribün kültürünün önemli göstergeleri arasında yer almıştır (Kozanoğlu, 1996:115).

Amigolar tribünlerdeki varlıklarını 1980’li yıllardan itibaren topluluklara bırakmaya başlamıştır. Artık tribünler taraftar gruplarının etkisinde şekillenmeye başlamış, özellikle 1980’den sonra başta “Üç Büyükler” olarak adlandırılan Beşiktaş Jokey Kulübü (Beşiktaş JK), Fenerbahçe SK ve Galatasaray SK gibi futbol takımlarını destekleyen taraftar grupları ortaya çıkmıştır (Şenol, 2002: 86). Pankartlar, tezahüratlar ya da bu gibi atmosferik stadyum unsurları taraftar grupları tarafından ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Amigolar ise yerlerini taraftar grupları tarafından seçilen “Reis”lere bırakmıştır (Ünsal, 2005:356). Tribünlerde amigoların oluşturduğu tribün kültürü, kendini topluluklar tarafından oluşturulan kolektif bir bilince devretmiştir. “Bir Baba Hindi Hey Allah” gibi geleneksel tribün tezahüratları yerini artık kazanma odaklı, şiddetsel öğeler içeren tezahüratlara bırakmış, stadyumlarda pankartlar rakipler üzerinden şekillenen metinsel içeriklere sahip olmuştur. Tribünlerde iyice görünür olmaya başlayan bu taraftar grupları, futbol takımı yönetimleriyle de yakın ilişkiye sahip olmuştur. Bu dönem içerisinde taraftar grupları yönetim destekleriyle tribün üretimlerinde bulunmuşlardır. Taraftar grupları deplasman maçlarına yönetim desteğiyle giderek futbol takımlarını desteklemiş, yönetimler tarafından ücretsiz olarak verilen biletler ile maçlara girme hakkı edinmiş ya da pankart üretimlerini yönetim destekli olarak ortaya çıkarmaya başlamıştır (Ünsal, 2005:360). Bu durum hiç kuşkusuz 1980’li yıllara kadar tribün kültüründe

var olan organik yapının değişmesiyle sonuçlanmış, tribünler artık taraftar gruplarının kontrolü altında olan sosyal alanlara dönüşmeye başlamıştır.

Türkiye’de taraftar grupları her ne kadar 1980’li yıllarla birlikte stadyumlarda var olmaya başlasa da, özellikle 1990’larda yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemle birlikte, hemen hemen her futbol takımının taraftar grupları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu taraftar grupları genellikle yerel duyarlılıklar (kent, semt vs.) üzerinden kimliklerini oluşturmuşlardır. Bu kapsamda, Beşiktaş JK’nin en önemli taraftar gruplarından biri olan “Çarşı”¹³ 1982 yılında kurulmuştur. “Çarşı”, gerek taşıdığı politik misyonla gerekse bir semtin taraftar grubu olmasıyla üç büyükler arasındaki en “radikal” taraftar grubu olarak bilinmektedir. Özellikle global ve ulusal anlamda yaşanan olaylara karşı göstermiş olduğu dikkat çekici pankartlarla bilinen grup, Türkiye’de alışık olunmadık tarzda muhalif bir söylem kullanması, sol politik söyleme ait kavramları ve sembolleri benimsemesi ve sembolleri içerisinde yer alan “A” harfini anarşizm sembolü formatında kullanması, genellikle milliyetçi ve sağ söylemin egemen olduğu Türk futbol taraftar kimliğine tezat bir içerik oluşturmaktadır. Çarşı taraftar grubu Greenpeace’in 25. Yıl dönümünü ya da Kamerun’lu siyahi oyuncu Samuel Etoo’nun Barcelona FC taraftarları tarafından gördüğü ırkçı yaklaşımı eleştirmek amacıyla konu hakkında çeşitli pankartlar açarak¹⁴ farklı sosyal konular hakkında duyarlılığını da göstermiştir. Bir diğer önemli taraftar grubu ise; Galatasaray SK taraftar gruplarından biri olan Ultraslan’dır. 2001 yılında kurulan grup, Türkiye’de Ultras taraftar ağı içerisinde var

¹³ BJK'nin taraftar grubu 'Çarşı' kendini feshetti - <http://www.cnnturk.com/2008/spor/futbol/05/28/bjknin.taraftar.grubu.carsi.kendini.feshetti/464371.0/index.html>

¹⁴ Çarşı Sessiz Kalmaya Karşı- <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=19675947>

olan tek taraftar grubu olarak yer almaktadır.¹⁵ Özellikle futbol ve basketbol maçlarında yapmış olduğu koreografi çalışmalarıyla bilinen grup, 6 Şubat 2011 tarihinde Galatasaray SK ve Eskişehirspor futbol takımları arasında oynanan maç sırasında 315 metrelik bir pankart açarak “Dünyanın en uzun pankart” rekorunu kırmıştır¹⁶. Bu kapsamda örnekleri çoğaltılabilecek gruplar, yurt dışı örneklerinde olduğu gibi özellikle son yıllarında kendi ürünlerini üretmeye başlayarak, taraftar grup kimliklerini ya da tribünler üzerinden üretmiş oldukları kolektif üretimleri futbolun endüstriyelleşme sürecinde metalaştırmışlardır.

Özetlemek gerekirse; futbolun rasyonelleşmesi sonucu ortaya çıkan futbol stadyumları, aynı zamanda futbolda taraftarlık kavramını doğurmuştur. Stadyumlar ya da daha spesifik olarak tribünler üzerinden üretmiş oldukları anlamlarla var olan taraftarlar bir yandan tribünleri işgal ederken, aynı zamanda uzamları da işgal etmektedirler (Hughson, 1996:25). Bu kapsamda, tribünler taraftarların kimlik vaadini ortaya çıkaran alanlar haline gelirken, taraftarlar ise tribünler neo kabilesel formasyonları ortaya çıkaran sosyal gruplar haline almaktadır.

¹⁵ **Ultraslan Bağımsız Taraftar Grubu Resmi Web Sitesi** - www.ultraslan.com

¹⁶ **Ntvmsnbc “Dünyanın En Uzun Pankartı TT Arena’da”-**

<http://www.ntvspor.net/haber/futbol/33819/dunyanin-en-uzun-pankarti-tt-arenada> (Erişim Tarihi: 22.11.2012)

II- TRİBÜN KÜLTÜRÜNÜN FORUMLARDA YENİDEN ÜRETİMİ

Bu bölümde öncelikli olarak dijital mecraların topluluklar için kavramsal olarak nasıl mekânsal nitelikler edinebileceği belirtilecektir. Sonrasında ise tribün ve futbol taraftarlığı arasındaki ilişki mekân üzerinden detaylı olarak incelenecektir.

a- Tribünlerin İzinde Alternatif Mekânlar Yaratmak

Mekân ve dijital mecralar arasındaki soyut ilişki son yirmi yıl içerisinde birçok çalışmada irdelenmektedir (Healy, 1997; Hodgkinson, 2003; Papacharissi, 2009). Bu çalışmalarda mekân etken bir faktör olarak ele alınırken, dijital mecralar ise mekânsal nitelikler edinerek geleneksel davranış ve pratiklerin yeniden üretildiği sosyal alanlar olarak değerlendirilmektedir (Rheingold, 1993; Adams ve Smith, 2008). Bu kapsamda; mekânlar, kültürel pratiklerin ortaya çıktığı, bireyleri topluluklara dönüştürücü bir etkiye sahip olan bir başka deyişle, toplulukların içerisinde geliştiği ideolojik ve kültürel ortamı yaratan temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Özetle, bu çalışmalarda mekân toplulukların ortaya çıkmasında, grup kimliğinin oluşturulmasında ya da mevcudiyetinin tanımlamasında en temel etmenlerden birisi olarak kabul edilmektedir (Hetherington,1998; Hughson, 1996:25). Dijital alanlar kullanıcıya sunmuş olduğu içerik üretim olanakları ve çoğulcu yapısı ile taraftarlara geleneksel futbol mekânını yeniden üretecek fiziki mekân veya mekânlardan bağımsız bir zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla dijital alanlar farklı toplumsal grupların ayrıştırıcı ekosistemlerini ortaya çıkarabilecekleri toplumsallaşma mekânları olarak da ele alınmaktadır (Healy, 1997). Bu kapsamda, futbol taraftarlığı gibi mekânın belirleyiciliğinde tanımlanan

toplulukların, dijital mecralar içerisinde mekânsallığı yeniden üretme biçimleri bu alandaki çalışmaların olduğu kadar bu tezin de sorunsalını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, iletişim teknolojilerinin yaygın biçimde kullanılmaya başlanması dolayısıyla yeni medya araçlarının insan hayatında edindiği yer, fiziksel mekânın sosyal ilişkiler için belirleyiciliğini azaltsa da, toplulukların bir arada olma biçimlerini farklı bağlamlar içerisinde mümkün kılarak toplumsal ilişkileri çeşitlendirmektedir (Bozkurt, 2003). Bu doğrultuda, Howard Rheingold (1993) Ferdinand Tönnies'in 'Cemaat ve Cemiyet'¹⁷ kavramsallaştırmasındaki mekân ve topluluk ilişkilendirmesinin "Sanal Cemaat" kavramı ile dijital mecralar için de geçerli olacağını belirtmektedir. Böylece 'Sanal Cemaat' kavramı dijital alanların topluluklara ev sahipliği yapabilecek niteliklere sahip olacağını vurgulamaktadır. Rheingold'a göre (1993) dijital mecralar, bir yandan fiziki mekânın belirleyiciliğinde gelişen geleneksel toplumsallaşma biçimlerinin yeniden üretilmesine olanak verirken, diğer yandan ise toplumsal farklılaşmanın çeşitliliğinde gelişen ayırıcı/dışlayıcı toplumsallaşma biçimlerinin de mekânı haline gelmektedir. Benzer biçimde Hodkinson'a (2003) göre; dijital alanlar alt kültür gruplarının hem geleneksel kodlarının yeniden üretilmesine hem de bu kodların topluluk içerisinde pekişmesine olanak sağlamaktadır.

Özetlemek gerekirse; mekân toplulukların anlamlarını yarattığı, bir arada olmasına olanak sağlayan sosyal bir alan olduğu kadar aynı zamanda kültürel ve ideolojik anlamda inşa edilen bir alandır da. Bu doğrultuda, dijital iletişim kaynaklarının insan hayatındaki artan yeri,

¹⁷ Cemaat ve Cemiyet: "Ferdinand Tönnies tarafından kavramsallaştırılan "Cemaat" (gemeinschaft) ve "Cemiyet" (gesellschaft) kent sosyolojisinin temel ayrımı olan köy ve kent toplulukları arasındaki ayrım üzerinden şekillenir. Tönnies'e göre; Cemaatler ırk, etnik menşee ve kültür bakımından farklılaşmış fertlerden meydana gelen ve fertler arasındaki şahsi, sıcak, samimi veya içli dışlı bağlantılar üzerine kurulmuş olan küçük, homojen ve mahrem topluluklardır. Cemiyetler ise; ırk, etnik menşee sosyo ekonomik statü ve kültür sistemleri bakımından farklılaşmış ve heterojen topluluklardır. " (Bkz: Topal, 2004: 278)

mekân olgusu üzerine yeni düşüncelerin ve pratiklerin çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda, dijital alanlar mekânsal nitelikler edinerek, toplulukların bir arada olmasına ve geleneksel mekânsal davranışların bu alanlarda yeniden üretilmesine olanak sağlayan alternatif mekânlar haline dönüşmektedir. Bu kapsamda, futbol taraftarları da bu gibi mecralarda kendi pratiklerini yeniden üretmekte, bu alanlar içerisinde bir arada olma halini yaşamaktadırlar.

b- Neo Kabilelerin Belirleyicisi olarak Mekân: Futbol Tribünleri

Özellikle Tönnies, Anderson ya da Maffesoli gibi birçok sosyolog tarafından farklı bağlamlar altında ele alınan sosyal topluluklar, mekânın topluluk davranışlarının belirleyiciliğinde tanımlanmıştır. Sennett'e (1996) göre; yer coğrafi bir terim iken, mekân üzerinde ortaya çıkan sosyal ilişkilerle belirlenen siyasal bir alandır. Bu kapsamda Sennett'e (1996) göre, mekân üzerinde biz vurgusu yapılmaya başlandığında sosyal topluluk kurgusunu ortaya çıkarmaktadır. Sennett'e benzer bir yaklaşım ise Soja (1996), toplulukların belirli bağlamlar içerisinde üretmiş oldukları anlamların, fiziksel mekânın toplumsal temsiliyetini değiştirmekte olduğunu ve gerek topluluklar için gerekse topluluk dışarısında kalan grup ya da kişiler için bu alanların uzamlaşmasına ya da mekânlaşmasına yol açtığını belirtmektedir. Bu bağlam içerisinde, bu çalışmanın da kavramsal çerçevesinin temelini oluşturan, Maffesoli (1996)'nin '*neo-kabile*'¹⁸ kavramı da toplulukların mekân ile olan yakın ilişkisi üzerine

¹⁸ **Neo- Kabile:** Michel Maffesoli'nin (1996) topluluk ve mekân arasındaki ilişki üzerinden tanımladığı kavramdır. Bu kapsamda; 20. yüzyılın sonlarında, bireylerin kamusal alanlarda sosyalleşme süreci, rasyonel bir tavırdan bireylerin birbirleriyle yeni yollarla iletişim kurabildiği 'empatik sosyalliğe' geçiş göstermiştir (1996). Maffesoli'ye göre (1996); artık sosyalleşmek rasyonel fayda arayışından çok, benzer davranışlar içerisinde olma ya da benzer değerler taşıma durumu ile ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, Durkheim'in dayanışma kavramından yola çıkan Maffesoli, (1996) kamu alanlarında ortaya çıkan yeni etkileşim formlarını kabile metaforu- metropolitan ya da neo kabileler- ile açıklamaktadır. Maffesoli'ye (1996) göre; post-modern dünyada sosyal topluluklar toplum içerisinde birer kabile biçiminde kümelenmektedir. Bu kapsamda, her 'neo-kabile',

yoğunlaşmaktadır. Maffesoli'ye göre (1996); bireyler mekânlarda gruplaşarak ya da ilgi alanları etrafında cemaatleşerek, kabileleşen topluluklar 'neo kabileler' haline gelmektedir. Maffesoli'ye (1996) göre mekân, toplulukların bir arada olmasını sağlayan bir katalizördür. Bireyler mekâna olan bağlılıklarıyla sosyalleşmekte, topluluk haline gelmekte ve kendi topluluk performanslarını mekânlar üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın öznesi olan futbol taraftarları tribünlerde kurdukları direkt ilişkiler üzerinden topluluk kimliklerini vurgulamaları nedeniyle neo kabile kavramı üzerinden ele alınmaktadır¹⁹. Dolayısıyla bu çalışmada tribünler, futbol taraftarlarının birçok ritüeline ev sahipliği yapan ve futbol taraftarların davranışlarının belirleyicisi mekânlar olarak ele alınmaktadır.

Mekân gerek doğa bilimleri içerisinde gerekse sosyal bilimler içerisinde farklı tanımlamalar, farklı yaklaşımlarla ele alınmış bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda, doğa bilimleri, mekânı toplumsal ve doğal olayların yaşandığı, belirli coğrafik koordinat sistemlere dayanan bir uzay parçası olarak ele almaktadır. Bu tanımlama hiç kuşkusuz mekânın edilgen nitelikler üzerinden değerlendirilmesine sebebiyet verirken, mekânın ontolojik anlamda geometrik bir uzay parçası haline dönüşmesine de sebebiyet vermektedir (Tekeli, 1979). Sosyal bilimler ise, doğa bilimlerine kıyasla, mekânı daha aktif ve etken bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu bağlamda Harvey (1969); mekânın edilgen bir

dinamiklerini, grup üyelerinin gündelik hayat içerisinde taşımış olduğu benzer politik duruş ve habituslarının mekân üzerinde ortaya çıkan kolektif kimliği üzerinden oluşturmaktadır (1996). Maffesoli bu gibi 'neo-kabile'lerin varlığını zorunlu bir dayatmadan ziyade, bireylerin özgür istekleri doğrultusunda şekillendiğini belirtmektedir.

¹⁹ Futbol taraftarlarının bir neo kabile olarak ele alındığı başka bir çalışma için bkz; Hughson, John. "A tale of two tribes: Expressive fandom in Australian Soccer's a-league." *Sport in Society* 2:3 (1999) 10-30.

nitelikte olmadığını aksine sosyal ve ideolojik üretimlerin merkezi, başka bir deyişle çok boyutlu ilişkilerin ortaya çıktığı bir alan olarak ele almaktadır. Benzer bir yaklaşımla, daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Maffesoli (1996) de mekânı toplulukların bir arada olmasına olanak sağlayan, topluluk bilincini ortaya çıkaran belirleyici bir etken olarak ele almaktadır. Lefebvre (1991) ise mekânı yine etken bir faktör olarak ele alırken, mekânı toplumsal olayların ortaya çıkmasına sebebiyet veren ve yine toplumsal olayları şekillendiren sosyal bir aktör olarak ele almaktadır. Creswell (2008) ise mekânı toplumun ideolojik, kültürel süzgeçten geçirerek inşa ettiği/ edilen toplumsal bir fenomen olarak ele alır ve mekânın tarihsel bir perspektif üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yorumlamalardan da ortaya çıkabileceği gibi, mekân etken bir faktör ve toplumsal bir fenomen olarak ele alınabilir. Bu kapsamda mekânın toplumsallığı, mekânın topluluk ya da gruplarla olan yakın ilişkisini de ortaya çıkarmaktadır. Tönnies mekânı topluluk üyeleri arasındaki dayanışma duygusunu ortaya çıkaran ana unsur olarak ele almakta ve cemaatlerin mekânları işgal edişinden bahsetmektedir (Guibernau 1999: 29- 31). Maffesoli ise (1996:130) mekânı ortak ilgi alanlarının ortaya çıktığı, toplulukları dönüştüren ve bir arada olmasına olanak sağlayan kültürel bir ajan olarak ele almaktadır. Bu kapsamda, mekân her ne kadar pozitif bilimlerin içerisinde fiziksel ve sayısal sınırlar içerisinde tanımlanmış olsa da, mekân toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkmakta ve toplulukların ideolojik, sosyal üretimlerinin merkezi ve belirleyicisi hâline gelmektedir. Bu doğrultuda, futbol tribünleri sadece mimari mekânlar değil, aynı zamanda futbol taraftarlarının kolektif kimlik sunumuna, üretimine ev sahipliği yapan ve postmodern toplumun üsluplaştırma sürecini ortaya çıkaran sosyal alanlara dönüşmektedir.

Featherstone (1996) ya da Jameson (2011) gibi birçok düşünürü göre; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurallara ve rasyonaliteye dayanan modern toplum yapısı yerini kültürel, ekonomik ve toplumsal olarak parçalanmanın yaşandığı postmodern bir toplum yapısına bırakmıştır. Modernist anlatıların hepsini parçalayan bu yeni yapıda; bütünselliği ve hiyerarşiyi reddeden bir toplum fikri ortaya çıkmıştır. Postmodern toplumsal yapılanmada, modernist perspektifin aksine merkezîyetçilikten uzak ve parçalanmış bir toplum yapısı gözlenmektedir. Bu kapsamda, Featherstone'a göre (1996) postmodern toplum, iç içe geçmiş parçalanmış yapılardan, imajlardan ve simülasyonlardan oluşan bir tüketim dünyasıdır. Dolayısıyla, postmodern toplumda birey kimliği de tüketim içerisinde merkezîleşmiş, parçalanmış ve çoğul kimlikli bir özne halini almaktadır. Postmodern birey, tüketim içerisinde imgeler, anlamlar ve üretimler ile kimliğini devingen bir zemin üzerinde kurmaktadır (Best ve Kellner, 1998). Birey bu devingen anlayışla, imgeleri, üretimleri ya da yaratılan anlamları yaratıcı bir şekilde kendi varoluşsal alanında üsluplaştırmaktadır. Featherstone'a göre (1996) gündelik hayat, hayat tarzlarıyla estetikleşerek üsluplaşır. Bu kapsamda, Featherstone hayatın üsluplaştırılmasını "bireyin hayatı estetik olarak haz verici bir bütün halinde oluşturma ihtiyacı" olarak tanımlamaktadır (Featherstone, 1996:116). Birey giyim şekliyle, taraftarı olduğu futbol takımıyla ya da kullandığı arabayla gündelik hayatı estetik bir hale sokmaktadır. Dolayısıyla bireyin tüm varoluş sahası bireyin öteki tarafından fark edilmesi ile ilişkili bir hale gelmektedir. Ancak Featherstone hayatın üsluplaşmasında, birey ve hayat tarzları kadar, mekânı da aktif bir etken olarak değerlendirmektedir. Featherstone'a göre postmodern mekânlar; geleneksel, rasyonel ve standartlaşan modernist mekân bağlamından kopan, simülasyona dayanan, simgeselciliğin ön planda olduğu, hedonistik ve imgelere dayanan alanlardır (Featherstone, 1996: 166). Alışveriş merkezleri ya da stadyumlar gibi –

topluluk- mekânlar(1), üsluplaşan hayatların afişe edilebileceği, hedonist duyguların ortaya çıkabileceği alanlardır. Dolayısıyla postmodern mekânın simgesel olanla yakın ilişkisi, bu mekânlarda hayat tarzlarının daha da üsluplaşmasına, ve yeni üslupların doğmasına sebebiyet vermektedir. Bu da mekânın aktif bir unsur olma durumunu ortaya koymakta ve toplumsallaşma sürecinin mekân üzerinden tüketimle ilişkisini ortaya çıkarmaktadır.

Maffesoli (1996) postmodern bireyi bir çeşit göçebe olarak ele almakta ve mekânların grup davranışları üzerindeki belirleyici üst yapı rolüne yoğunlaşmaktadır. Maffesoli (1996) bu düşüncesini ortaya koyarken, bireyin narsistik ve bireyselleşen yanının aksine; bireyin topluluk içerisindeki haline vurgu yaparak gündelik hayat içerisinde çeşitli sosyal roller içerisinde bulunabildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla birey gündelik hayat içerisinde bir futbol takımının taraftarı olabilirken, aynı zamanda bir müzik grubunun hayranı ya da bir sosyal bir oluşumun da parçası haline gelebilir. Maffesoli'ye (1996) göre bu durum, bireyin modern sosyal hayat içerisindeki geçişkenliğini başka bir deyişle göçebeliğini simgelemektedir. Bu bağlamda, mekân ise bireylerin bir arada olmasını sağlayan yapısal bir unsur olduğu kadar topluluk davranışlarını şekillendiren, topluluk kültürünün ortaya çıkmasına sebebiyet veren atmosferik bir üst yapı unsurudur. Maffesoli'ye (1996) göre neo kabile, sosyal alanların kolektif topluluklar tarafından işgali ve bu işgalin sonucunda oluşan topluluk pratikleri, gelenek ve görenekleriyle ortaya çıkmaktadır. Maffesoli'nin (1996) neo kabile kavramından yola çıkarak mekân ve topluluklar arasında kurduğu ilişkiye benzer bir yaklaşım Hetherington'ın (1998) "sosyal merkezilik" kavramında da bulunabilir. Hetherington'a göre; neo kabile toplaşmalarının sonucunda mekân; grup pratiklerinin, gelenek ve göreneklerin temel noktası hâline gelerek, gelenek ve göreneklerin tekrarlanması

için vazgeçilmez bir yapısal unsur hâline dönüşmektedir. Topluluklar için mekâna bağlılık önemli bir noktada yer almakta, davranışların tekrarını sağlayan önemli bir unsur haline gelmektedir. Dolayısıyla mekân bir yandan atmosferik unsur haline gelirken bir diğer yandan ise topluluğun özsel anlamlarının ortaya çıkmasını sağlayan bir faktör haline gelmektedir.

Topluluk davranışlarının mekâna olan bağlılığı topluluk mekân ilişkisini de ortaya çıkarmaktadır. Mekân, üretilen anlamların etkin bir parçası haline gelirken, topluluklar ise mekân içerisinde bu anlamların üreticisi konumuna geçmektedir. Dolayısıyla mekân sosyal süreçlerde hem etkili hem de toplulukla birlikte şekillenen bir “yapı”, “ajan” ve “etken” olarak kurgusal bir öge halini almaktadır. Dolayısıyla özellikle stadyumlar gibi futbol taraftarları tarafından nüfuz edilen mimari yapılar, neo kabilelerin tekrara dayalı ayinlerini gerçekleştirdikleri birer performans alanları halini almaktadır (Maffesoli, 1996:27). Taraftarlar marşlarla, tezahüratlarla, pankartlarla ya da sergilemiş oldukları tekrara dayanan görsel ve işitsel unsurlarla stadyumları kutsal bir alan/mabet haline çevirmektedirler. Bu gibi aktiviteler tribünleri bir neo kabile topluluğu olarak taraftarların kimliklerini sergiledikleri mimari bir forma dönüştürmektedir.

c- Metodoloji

Bu çalışma, *AliSamiYen.net* adlı forumda taraftar kimliğinin topluluk etkileşimi üzerinden kurulduğu göz önüne alınarak, taraftarlığın ve tribün davranışlarının dönüşümü, etkileşime dayalı dijital forumlar üzerinden ve sanal etnografi metodu ile ele alınacaktır. Çalışmada *AliSamiYen.net* adlı forumun yapısı, forum kullanıcıları ve forum içerisindeki mesajları incelenecektir. Dolayısıyla belirtilen her bilgi kaynağının birbiriyle kurmuş olduğu ilişki araştırmanın temel dayanak noktası olacaktır.

Sanal etnografi yöntemi çevrimiçi mecraların geleneksel etnografik yöntemlerle analiz edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Hine, 2000). Dolayısıyla, çevrimiçi forum kullanıcılarıyla yapılacak derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlem bu araştırmanın yöntemsel temelini oluşturacaktır. Çalışmada ilgili forumun 13- 18 Aralık 2012, ve 2- 6 Mayıs 2013 zaman dilimleri içerisindeki mesajları analiz edilmiştir. 2- 6 Mayıs 2013 zaman dilimi Galatasaray Spor Kulübü'nün 2012-2013 yılı Türkiye Spor Toto Süper Ligi'nde şampiyonluğunu ilan etmesi, 13-18 Aralık 2012 zaman dilimi ise; Galatasaray SK ve Fenerbahçe SK arasında oynanan lig müsabakası olması sebebiyle seçilmiştir. Bu tarihler, taraftarların ilgili forumda yoğun olarak taraftarlık duygularını yansıtacağı zaman dilimleri olacağı savıyla tercih edilmiştir.

Bu bölümde, öncelikli olarak sanal etnografi metodu ve kullanım yöntemleri detaylı bir şekilde ele alınacak ve metodun çalışmanın kapsamına nasıl katkı sağlayacağı belirtilecektir. İlerleyen kısımlarda ise çalışmada verilerin hangi yöntemlerle toplandığına dair bilgiler ortaya konacaktır.

i- Sanal Etnografi

Sanal etnografi, geleneksel etnografik araştırma ilkelerinin çevrimiçi²⁰ ve çevrimdışı²¹ dijital mecralardaki toplulukların kültürel pratiklerini anlamlandırmak amacıyla uygulanan bir araştırma yöntemidir (Hine, 2000). Sanal etnografi yöntemini kullanan bir araştırmacı, bir etnografi çalışmasında olduğu gibi ilgili topluluk içerisinde etkin bir özne olarak bulunarak, topluluk üyeleriyle derinlemesine görüşerek ya da toplulukla mülakatlarda bulunarak ilgili

²⁰ **Çevrimiçi Dijital Mecra:** Kullanıcıları tarafından aktif etkileşimin olduğu dijital mecralar (Hine, 2000)

²¹ **Çevrimdışı Dijital Mecra:** Herhangi bir etkileşimin yaşanmadığı dijital mecralar (Hine, 2000)

topluluk hakkında kültürel, iktisadi ve siyasi boyutlarda detaylı çıkarımlarda bulunur. Bu doğrultuda; Hine'a (2000) göre; internet teknolojileri ve internet kullanıcıları hem yeni bir kültürün hem de bu bağlamda yeni kültürel ürünlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla, Hine (2000) internet mecralarını, dinamik ya da statik karşılıklı etkileşimin yaşandığı, geçmişe yönelik bilgilerin saklanabildiği ve bu bilgilere etnografların erişebildiği performans alanları olarak nitelemektedir. Bu kapsamda, sanal etnografi sosyal etkileşimler yoluyla ortaya çıkan topluluk üretimlerinin anlaşılması sağlayan metodolojik yöntemlerden biridir. Dolayısıyla sanal etnografi, çevrimiçi forumlar gibi belirli konu başlıkları ya da ilgi alanları üzerine ortaya çıkan toplulukların karşılıklı etkileşime dayanan üretimlerini ve pratiklerini de analiz etmeye olanak sağlamaktadır.

Etnografik araştırmaların en temel unsurlarından biri olarak da değerlendirebileceğimiz mekânsallık, bu gibi sanal etnografik çalışmaların da temel yapılarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, Miller ve Slater'a göre (2000) dijital topluluklar üzerine yapılan çalışmalarda, mekânsallık önemli bir noktada yer almaktadır. Mekân dijital topluluklar içerisinde fiziksel niteliğini kaybetmiş olmasına rağmen, bir topluluğun internet teknolojileri aracılığıyla ortaya çıkarttığı metin ya da görsellerden oluşan ontolojik bir alan olarak varlığını sürdürmektedir. Üstelik dijital alanlar ya da topluluklar üzerine yapılan çalışmalarda fiziksel mekâna olan bağlılık ortadan kalksa da, ilgili dijital alan içerisinde bulunan topluluğun üretmiş olduğu sınırlara olan bağlılık ortaya çıkmaktadır. Bu bağlam içerisinde sanal etnografi, mekânın ve alanların internet teknolojileriyle birlikte bireysel ve topluluk düzeyinde nasıl yeniden inşa edildiğinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, sanal etnografi futbol taraftarlarının kültürel üretim

ve pratiklerinin dijital mekânlarda nasıl yeniden üretildiğini anlamak bakımından, çalışma için de önem taşımaktadır.

Sanal etnografi araştırma yöntemi bu çalışmanın da araştırma sorularını anlamlı bir zeminde analiz edilmesine olanak sağlayan bir method halini almaktadır. Çalışmada öncelikle, mekân üzerinden ortaya çıkan futbol taraftarlığının çevrimiçi forumlarda nasıl yeniden üretildiği incelenecektir. Çevrimiçi forumlar belirli ilgi alanları üzerinden ilgili toplulukların bir arada bulunmasına olanak sağlayan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, çalışmada forumlar tribün davranışlarının ortaya çıkmasına olanak sağlayan bir arada ve dışarıya kapalı olma gibi yapısal niteliklere sahip olduğu savı ile incelenecektir. Bu kapsamda, *AliSamiYen.net* adlı, Galatasaray Spor Kulübü'ne dair amatör ve profesyonel spor dalları üzerine güncel gelişmelerin, hikâyelerin, görsellerin ve videoların kullanıcılar tarafından paylaşılabilirdiği çevrimiçi forum ele alınacaktır. *AliSamiYen.net* adlı forumun bu çalışma kapsamında seçilme sebepleri ise;

- 1- 06-01-2013 tarihi itibarıyla 10.054 konu başlığına, 1.150.313 mesaja ve 1.425'i aktif olmak üzere 2.253 üye ile etkin etkileşimin var olduğu bir çevrimiçi forum olması
- 2- Kendi sistemi içerisinde sadece Galatasaray Spor Kulübü taraftarlarını üye olarak barındırmasıdır.

Özellikle *AliSamiYen.net* hem aktif bir etkileşime sahip olması hem de kullanıcıların aynı topluluğun bir parçası olması nedeniyle seçilmiştir. Çalışma içerisinde ilgili çevrimiçi forumda üretilen sözel unsurlar, paylaşılan görsel ve videolar analiz edilecek ve bu unsurların, geleneksel tribün davranışlarıyla yakınlıkları değerlendirilecektir. Böylelikle dijital

alanlardaki taraftar davranışlarının mekânsallığı ve tribünlerin bu davranışların belirleyicisi olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda; *AliSamiYen.net* neo kabilelere ev sahipliği yapan bir alan olarak nitelendirilecekken, taraftarlar ise bir neo kabile olarak futbol tribünleri içerisinde üretmiş oldukları ritüelleri bu alanlara taşıyan özneler olarak ele alınacaktır.

Bu kapsamda çalışmanın veri toplama yöntemi iki unsur etrafında belirlenmiştir.

- 1- Sorunsal ve method arasındaki uygunluk
- 2- Methodun uygulanabilirliği

Bu doğrultuda, ana veri toplama yöntemleri olarak forum kullanıcılarıyla yapılacak derinlemesine görüşmeler ve ilgili forum içerisinde katılımcı gözlemde bulunmak tercih edilmiştir. Özellikle forum kullanıcılarıyla yapılacak derinlemesine görüşmeler, taraftarların stadyumlar hakkındaki içsel yaklaşımlarını ve ilgili forumda kendilerini nasıl hissettiklerini ve nasıl ifade ettiklerini anlamaya yardımcı olacaktır. Katılımcı gözlem ise ilgili forumda anlamların nasıl türetildiğini, kullanıcıların tribün geleneklerini forumlara nasıl taşıdığını ve burada nasıl ürettiğini anlamlandırmak amacıyla ortaya kullanılacaktır. Bu kapsamda, özellikle Galatasaray SK taraftarları tarafından çıkarılan ikincil kaynaklar, taraftarların geleneksel tribün davranışlarını ortaya çıkarmak amacıyla kullanılacaktır.

Çoklu veri toplama yöntemi araştırmanın temsil gücünü geliştiren bir unsurdur (Kirk ve Millier, 1986). Bu kapsamda, çalışma içerisinde kullanılan ana yöntem sanal etnografi olmakla birlikte katılımcı gözlem ve forum üyeleriyle yapılacak derinlemesine görüşmeler de araştırmanın temsil gücünü artırmak amacıyla kullanılacaktır. Bu kapsamda, Galatasaray

taraftarları tarafından tribün kültürünü yansıtan ikincil kaynaklar ise taraftarların tribün davranışlarını ortaya çıkarmak için ek kaynaklar olarak kullanılacaktır.

ii. Çalışmada Veri Toplama Yöntemleri

1- Katılımcı Gözlem

Geleneksel anlamda katılımcı gözlem; araştırmacının ilgili toplulukla etkileşim halinde olarak topluluğun dinamiklerini incelemek için kullanılmaktadır. Bu aşamada, araştırmacı gözlenen olayın ya da topluluğun bir parçası haline gelmektedir. Bu yöntemin sanal etnografide kullanımı ise benzer bir anlayışla, araştırmacının katılımcı olarak ilgili dijital mecradaki topluluk ile aktif etkileşime girmesi ile gerçekleşmektedir. Araştırmacının katılımcı olarak dijital alanlarda var oluşu, bu mecralardaki bireysel performansların daha iyi anlaşılmasına sebebiyet verirken, aynı zamanda ilgili mecralardaki karşılıklı etkileşimler topluluğun bütünsel davranışlarını da anlama olanağı sağlamaktadır (Kendall, 1999).

Hine (2000), sanal etnografi metodu içerisinde alan çalışmasının uzun süreli analizlerden çok, ilgili dijital alanların arşive ve geriye dönük bir yapı sunması sebebiyle farklı zaman dilimleri arasındaki analizlerden de oluşabileceğini belirtir. Bu çalışma her ne kadar, belirli zaman dilimleri arasındaki forum mesajlarının analizine yoğunlaşıyor olsa da, ilgili foruma 2008 Ocak ayında üye olarak katılmış ve bu foruma 481 adet mesaj ile katkıda bulunulmuştur.²² Dolayısıyla çalışmada farklı zaman dilimlerindeki forum üretimleri de analize tabii tutacaktır. Bu kapsamda 13- 18 Aralık 2012 ve 2- 6 Mayıs 2013 zaman dilimleri

²² Profil: Anıl Sayan- AliSamiYen.net- <http://www.ali-sami-yen.net/member.php?2141-An%FDI-Sayan&tab=aboutme&simple=1>

olarak ele alınsa da, bireyin grup hakkında vereceği bütünsel ipuçlarını içermesi bakımından da çalışma için önem taşımaktadır (McCracken, 1988; Patton, 2001).

Bu doğrultuda, bu çalışmada belirlenen forum kullanıcılarıyla derinlemesine görüşmeler yapılacaktır. Katılımcılardan daha detaylı cevaplar alabilmek için ve görüşmelerde kendilerini daha rahat hissedebilmeleri için kavramsal çerçeve ışığında birtakım açık uçlu soru listesi hazırlanmış ve bu sorular belirlenen forum kullanıcılarına sorulacaktır. Bu noktada, kullanıcıların kendilerini rahat hissedebilmesi ve topluluk imgelerini rahatlıkla paylaşabilmesi için herhangi bir kısıtlamaya gidilmeyecek, katılımcının fikirlerini, algılarını ya da düşüncelerini forum ya da tribün jargonu ile paylaşılmasına olanak sağlanacaktır. Böylelikle bir yandan forum ve forum içerisindeki topluluk hakkında bilgi edinilecekken bir diğer yandan ise kişinin tribün alışkanlıkları ortaya çıkarılacaktır.

Derinlemesine yapılacak görüşmelerde katılımcılar belirlenirken, katılımcıların gerek stadyumda gerekse *AliSamiYen.net* içerisinde aktif olması temel belirleyici unsur olmuştur. Aktiflik ise aşağıdaki kriterler kullanılarak belirlenmiştir;

- 1- İlgili forum kullanıcısının en az 1 yıl süredir forum bünyesinde yer alıyor olması
- 2- İlgili forum kullanıcısının en az 500 forum mesajına sahip olması
- 3- İlgili forum kullanıcısının son bir yıl içerisinde en az 5 sefer Galatasaray Spor Kulübü futbol müsabakasına gitmiş olması.

Bu kıstaslar, bir yandan ilgili kullanıcının forum içerisindeki aktifliğine başka bir deyişle üretkenliğine vurgu yaparken, bir diğer yandan ise içerisinde bulunduğu toplulukla kurmuş etkileşim üzerinden ilgili topluluğa aidiyet duygusunun yoğun olacağı savı üzerinden

belirlenmiştir. Bu kapsamda, derinlemesine görüşmelerde forum kullanıcılarının forum ve futbol tribünleriyle olan bireysel ve topluluk ilişkisi anlaşılmaya çalışılacak, bu ilişki hakkında iç görüler elde edilmeye çalışılacaktır.

3- İkincil Kaynaklar

İkincil kaynaklar, tribün davranışlarının tarihselliğini anlamak için destekleyici unsurlar olarak kullanılmaktadır. Bu kapsamda; forum içerisinde tribün kültürünü ve tribün dinamiklerini anlamak amacıyla elde edilen bulgular, davranışların tarihselliğini anlamak için “Galatasaray Tribün Tarihi”, “Galatasaray Ansiklopedisi” gibi Galatasaray taraftarları tarafından meydana getirilen ikincil kaynaklar ile ele alınacaktır.

iii. Verilerin Analizi

Bu bölümde elde edilen verilerin yöntemsel olarak nasıl analiz edildiği belirtilecektir. Bu kapsamda, öncelikli olarak forum başlıklarının detaylı olarak hangi kriterler ile değerlendirildiği ele alınacaktır. Sonrasında, derinlemesine görüşmelerin yapıldığı örneklem belirlenmesi üzerinde durulacaktır. Son olarak tribün davranışları ve mekânsal nitelikleri göz önüne alınarak belirlenen forumdaki tribün ritüellerinin analiz kategorileri sunulacaktır.

1- Forum Başlıkları

Bu çalışmada kullanıcıların tribün davranışlarını en çok yansıttığı düşünülen forum başlıkları tercih edilmiştir. Belirlenen forum başlıklarının seçilme kriterleri, futbol taraftarlarının duygularını ifade edecekleri olası tarihler, müsabakalar ve forum içerisinde

üretimler, Galatasaray SK gündeminde olan konularla ilişkili olarak paylaşılmaktadır. Bu başlık geleneksel tribün davranışları ve forum davranışlarının karşılaştırılmasına olanak sağlayacaktır.

2- Taraftar

Taraftarlığın sözlük anlamı “bir sporcunun veya sporcuların temsil ettikleri renklere, kulübe veya bayrağa bağlı kimse”²⁷ olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada futbol taraftarları Galatasaray Spor Kulübü’ne bağlı kişiler olarak tanımlanmaktadır. Ancak çalışma *AliSamiYen.net* forumu sınırları içerisinde ele alınacağı için çalışmada taraftarlık tanımı Galatasaray SK’ye bağlı kişiler olduğu kadar *AliSamiYen.net* adlı forumunun kayıtlı kullanıcısı olma niteliğini de kapsamaktadır. *AliSamiYen.net*’in üye olma koşulları içerisinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti Kimlik numarası gerekliliği, taraftar temsiliyetinin gerçekliği hakkında önemli bir veri kaynağı haline gelecektir.

3- Tribün Ritüellerinin Analizi

Bu kısımda, öncelikle tribün ritüelleri belirlenmiş ve bu davranışların forum içerisindeki olası karşılıkları olan kullanıcı üretimleri ile birlikte kategorize edilmiştir. Bu kapsamda tribün ritüelleri; “Toplu Davranışlar”, “ Simgeler”, “Yazılı Materyaller” ve “Gösteriler” olmak üzere 4 kategori altında toplanmıştır. Bu kategorilerin forumlardaki karşılıkları ise kullanıcılar tarafından paylaşılan metinler, görseller, videolar ve ikonlar olarak belirlenmiştir.

²⁷ TÜRK DİL KURUMU-
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51bf3c603bf619.10144890

Tribün Ritüelleri		
Kategoriler	Tribün Davranışları	Forum Davranışları
Toplu Davranışlar	Tezahürat, Islık, Alkış, Üçlü Çektirmek	Metin, Görsel, İkon
Simgeler	Renk, Kostüm, Amblem, Bayrak	Görsel, İkon
Yazılı Materyaller	Pankart	İkon, Görsel
Gösteriler	Koregrafi	Video, Görsel

4- Tribün ve Forumun Mekânsal Nitelikleri

Tribün ritüellerinin en önemli niteliklerinden biri de davranışların mekânsallığıdır. Taraftarların forum içerisindeki tribün üretimlerini analiz edebilmek için tribün davranışlarının mekânsal nitelikleri belirlenmiştir. Bu kapsamda; tribün ritüellerinin mekânsal nitelikleri 3 ana başlık altında toplanmıştır;

Mekânsal Nitelikler		
Kategoriler	Tribünün Mekânsal Nitelikleri	Forumun Mekânsal Nitelikleri
Hiyeraşi	Tribün Reisleri, Oturma Düzeni	Forum Yöneticileri, Eski Üyeler
Gelenek	Maç Öncesi Buluşmalar, Yürüyüşler	Totem,

III- ANALİZ

Bu bölümde, *AliSamiYen.net* adlı forumdaki kullanıcı üretimleri geleneksel tribün davranışlarıyla ilişkilendirilerek analiz edilecektir. Bu kapsamda, öncelikle geleneksel tribün davranışları neo kabile kavramı içerisinde değerlendirilerek, taraftarların ve tribün kültürünün dinamikleri ortaya çıkarılacaktır. Sonrasında ise *AliSamiYen.net* adlı forum katılımcı gözlem metoduyla analiz edilerek, bu alan içerisindeki tribün davranışlarının varlığı ortaya çıkarılacaktır. Böylelikle bir yandan ilgili forumdaki üretimlerin geleneksel tribün davranışlarıyla olan ilişkisi ortaya çıkarılacak, diğer yandan ise forum üretimlerinin mekânsallığı değerlendirilecektir.

a- Tribünleri ve Tribün Ritüellerini Anlamak: Galatasaray Tribünleri

Hughson (1999:23) neo kabilelerin belirleyici özelliğinin kolektif bir mekân gereksinimi olduğunu vurgulamaktadır. Maffesoli'ye göre (1996) topluluk tarafından paylaşılan mekânın, topluluğun tekrara dayalı bir aradallığını sağlayan davranışların çıkmasına sebebiyet verdiğini belirtmektedir. Bu durum; Maffesoli için topluluğun etik deneyimleri (Ethical Experience, 1996: 15) başka bir deyişle kolektif bilincini doğuran bir unsurdur. Benzer biçimde, futbol taraftarları için tribünler bir arada olma fikrini ve tribün pratiklerini ortaya çıkaran merkezi sosyal mekânlardır (Hughson, 1999). Derinlemesine görüşme yapılan forum kullanıcıları da

tribünleri, bir arada olmak ve bu doğrultuda ortaya çıkan pratikler üzerinden değerlendirmektedir:

“Tribün kolektif davranışı ortaya çıkaran bir alandır. Bir kere fiziksel yapısı zaten belirli bir grubun o alanda var olmasını sağlıyor. Eski Açık’tasın ya da Yeni Açık’tasın. Her tribünün de belirli sosyal bir kitlesi var. Belirli bir davranış şekli var. O tribün içerisinde olduğun sürece, özellikle kale arkası tribününde olduğun sürece, belirli bir kolektif davranışa zorlanıyorsun (Görüşmeci 1, 24 Yaşında, AliSamiYen.net Forum kullanıcısı)”

Görüşmeci 1, tribünleri taraftarların bir arada olmasını sağlayan bir etken olarak kabul ederken, aynı zamanda taraftarların kolektif davranışlarının ortaya çıktığı bir alan olarak da tanımlamaktadır. 35 yaşında ve ilkokuldan bu yana düzenli olarak Galatasaray SK’nin müsabakalarına katılım gösteren Görüşmeci 2 ise tribünleri benzer bir yaklaşımla değerlendirmektedir;

“Başka bir dünya yani, tanımlamak hakkaten kolay değil. İnsanın bence gerçek kimliğini gösteren, bireysel kimliğini gösteren mekânlardır. Neden biliyor musun? Çünkü orada arkadaşlarıyla, kendine yakın gördüğün insanlarla birlikte olduğun zaman gerçek düşüncelerin, gerçek fikirlerin ya da tavırların daha çok ortaya çıkıyor. (Görüşmeci 2, 35 Yaşında, AliSamiYen.net Forum Kullanıcısı)”

Görüşmeci 2 de tribünleri bir arada olma/topluluk vurgusu üzerinden ele almaktadır. Katılımcı, tribünleri taraftarların birlikte olduğu alanlar kadar, bireyin kendisini yakın hissettiği kişilerin de bir arada olmasına olanak sağlayan kişisel bir mekân olarak değerlendirmektedir. Bu yorumlamalardan yola çıkıldığında, tribünler bir amaç

doğrultusunda belirli bir topluluk tarafından paylaşılan ve topluluk bilincinin ortaya çıktığı bir mekân olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, tribünler taraftar davranışlarının belirleyicisi olan merkezi mekânlar haline dönüşmektedir. Tribünler içerisinde üretilen amaç odaklı davranışların varlığı bir yandan taraftarların bir arada olmasını sağlarken bir diğer yandan ise tribünlere bağlılığı ve tribünlerin taraftarlar için merkezi bir alan haline dönüşmesine sebebiyet vermektedir. Bu kapsamda, Görüşmeci 2 tribün davranışlarının simgesel düzlemde topluluk bilinci için önemine vurgu yaparak şu sözlerle değerlendirmektedir;

“Tribünlerde simgelerin olması gerek. İtalya’da misal forma giymez taraftar. Dünya tribünlerini de takip ediyorum. İtalya’da kaşkoldür misal simge. İngiltere’de tam tersi kaşkol görmezsin, herkes forma giyer. Bizim tribünlerde her ikisi de olur. Ortası. Bunun yanında şarkılar, marşlar, melodiler olmalı. Bunlar her maçta sonuç ne olursa olsun, tekrar tekrar söylenmeli. Yensen de yenilsen de bu ritüeller tribünlerde olacak ama Galatasaraylılık kimliğini, Galatasaraylılık duruşunu belirten marşlar olmalı. Bence Galatasaray’ın kimliğini en iyi yansıtan marş “We are the best”²⁸tir. Bizi Jupp Derwall²⁹ile başlayan Mustafa Denizli³⁰ile devam eden süreci en iyi yansıtan, en iyi anlatan tezahürattır(...). (Görüşmeci 2)”

²⁸ **We are the best:** İngiltere Nottingham Forest taraftarları tarafından ortaya çıkarılan marştır. 1990’lı yıllarla birlikte Galatasaray tribünlerinde de görülmeye başlanmıştır.

‘ We are the best, We are the best
We are the best Galatasaray
We are the best, Fuck of the rest
We are the best Galatasaray’ (Ölçen, 2012:399)

²⁹ **Jupp Derwall:** Galatasaray SK’nin 1985 ve 1988 sezonları arasında teknik direktörlüğünü yapan Alman teknik adam. Bu dönem içerisinde, Galatasaray SK 14 yıl sonra tekrardan lig şampiyonu olmuş, JuppDerwall’in atılımlarıyla Türkiye’de ilk defa antreman sahalarında da çim kullanımı başlamıştır. (Tuncay, 2002:35)

³⁰ **Mustafa Denizli:** Galatasaray SK’nin 1988 ve 1992 sezonları arasında teknik direktörlüğünü yapan Türk Teknik adam. Galatasaray SK, Mustafa Denizli yönetimi altında 1 lig şampiyonluğu, 1 Türkiye Kupası ve 1 Cumhurbaşkanlığı kupası kazanmıştır. (Tuncay, 2002:35)

Görüşmeci 2'ye göre tribün atmosferinin olmazsa olmazlarından biri tezahüratlardır. Bu tezahüratlar tribünün ruhu ve kimliğidir. Benzer bir yorumlamayla Görüşmeci 3 de tezahüratların tribünlerdeki zorunlu varlığına şu şekilde dikkat çekmektedir;

“Tezahüratsız bir tribün olmaz ki amına koyayım. Ben avazım çıkmadan bağırırsam olmaz. Yensek de yenilsek de sesim kısılmadan eve gidersem o müsabaka olmamıştır benim için. Her müsabaka sonunda sesim kısılmalı benim. Marş tribünün ruhudur abi. İşte görüyoruz seyircisiz müsabakaları, tatsız tuzsuz oynanıyor. Biz sarı deriz diğer tribün kırmızı der ve müsabaka boyunca deliler gibi tekrar ederiz. Abi bunlar olmazsa müsabaka olur mu Allah aşkına üçlü çektirmeden³¹ müsabaka olur mu abi. Yapan varsa da ben tribüncüyüm demesin kendi kendine. Her müsabakata bunlar olmalı (Görüşmeci 3, 29 Yaşında, AliSamiYen.net kullanıcısı)”

Görüşmeci 3 de tezahüratları tribünlerin ruhu olarak değerlendirmekte ve bu gibi unsurların tribün atmosferinin bir parçası olduğunu dile getirmektedir. Bu gibi ritüelleşen tribün davranışları bir yandan topluluğun mekân ile direkt ilişkisini ortaya koyarken diğer yandan mekânın bu ilişkiye kutsal bir unsur olarak eklendiğine dikkat çekmektedir. Görüşmeci 2 tribün atmosferinin diğer ritüelleşen davranışlarını şu şekilde dile getirmektedir;

“Olmazsa olmazı kemik bir gruptur. Kemik gruplar olunca atmosferik unsurlar da zaten üretilir, marş üretilir. Pankartlar. Pankartlar basit görünebilir ama tribünün ruhudur pankartlar. Bilmem hatırlar mısınız? “İkizler” pankartı. Ya da şeyi hatırlar mısınız? “Soma

³¹**Üçlü Çektirmek:** Türkiye’de bulunan birçok futbol takım taraftarları tarafından gerçekleştirilen tribün davranışı. Bu davranışa göre, müsabaka başlarken bütün stadyum birkaç saniyelik sessizliğe girer ve aşağıdaki sözleri tekrar eder.

“şşşşiiiişşşttt...

Bir, iki, üç

Lay Lay ooo cim bom bom” (Ölçen, 2012: 186)

Kömür Diyarı'ndan Galatasaray'a sevgilerle". İlkokula giderdim o pankart vardı, liseye kadar o pankart aynı tribünde kaldı. Ben heriflerle tanışmıştım, adamlar Soma'dan her müsabakaa geliyorlardı. Abi bırakıyor kardeş, kardeş bırakıyor amca, amca bırakıyor yeğen. Babadan oğla geçer gibi geliyorlar. Misal herkes bilir bunu abi. (Görüşmecı 2)“

Görüşmecı 2'ye göre tribün atmosferinin olmazsa olmazı marşlar, pankartlar, forma, kaşkol kullanımı gibi ritüel davranışlar ve 'kemik' tribün gruplarıdır. Bu gibi unsurların tribün atmosferinin ruhu gibi bir sıfatla nitelendirilmesi, tribünlerin taraftar davranışlarındaki belirleyiciliğini ve merkeziliğini de gösteren kritik bir değerlendirmedir. Tribününe kutsallık atfedilmesini sağlayan bu atmosferik unsurlarla mekan arasında kurulan direkt ilişkidir. Mekân içerisinde ortaya çıkan bu gibi ritüel davranışlar, Maffesoli'ye göre grubun estetik atmosferini (Aesthetic Aura, 1996: 9) ortaya çıkarmaktadır. Estetik atmosfer topluluğun ya da mekânın kelimeler üstü varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla mekân üzerinden ortaya çıkan ritüeller bir başka deyişle, kolektif üretimler, taraftarlar için mekânı ve topluluğu, kutsal başka bir deyişle kelimelerle anlatılmayan unsurlara dönüştürmektedir. Forum kullanıcılarıyla yapılan görüşmelerde de tribünler bir takım kişisel ve duygusal ifadeler ile nitelendirilmiştir;

“ Abi zor soru bu. Nasıl anlatsam. Dini bir yer gibi, cami gibi burası. Ben tribünde var oluyorum. Bazen Galatasaray'dan çok tribünü bile özliyorum diyebilirim. Rüyama giriyor bazen. Buradaki atmosfer, buradaki marşlar, bir olma duygusu dünyanın başka hiçbir yerinde yoktur yeminle. Misal bizim marşları Nevizade'de³² söyle, aynı etkiyi vermez. Burası ayrı. Burayı biz yaptık, bizi ise tribün yaptı. Dostlarımız, kardeşlerimiz hep burada. Tribüncülük taraftarlıktan çok ötedir. Evini kimseyle paylaşamazsın ya, öyle bir şey (Görüşmecı 3)“

³²**Nevizade:** İstanbul'un Beyoğlu ilçesinin bir semtidir. Daha çok barların bulunmuş olduğu bu semtte, Galatasaray taraftarları müsabakalar öncesinde buluşup, kendilerini sloganlarla müsabakaya hazırlarlar.

İlgili katılımcıya göre tribünler, kişisel olarak tanımlanmakta güçlük çekilen adeta birer kutsal mekânlardır. Dolayısıyla tribünler taraftarlar için bir arada olma haline ve Maffesoli'nin deyiimi ile ise estetik atmosfere ev sahipliği yapan özel mekânlardır. Bir başka katılımcı ise tribünleri şu şekilde değerlendirmektedir;

“(...)Orada yaşadıkların var, anlamların var. Gençliğin var ya! Tribünlerde insanlar gençliklerinin birçok şeyini veriyorlar. Belki çok yanlış bir örnek ama nasıl ki Müslümanlar için Mekke, Hristiyanlar için İsrail, ağlama duvarı önemliyse, taraftarlık için de önemli olan statdır ya. Herkesin kutsalı orası, neden paylaşalım orayı. (Görüşmeci 2) “

Görüşmeci 2 de stadyum ve tribünlerin kutsallığına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda katılımcı, tribün içerisinde yaşanmışlıkların, bir arada olma halinin ya da bu mekân içerisinde üretilen anlamların tribünlerin kutsallığını yarattığını belirtmektedir. Bu açıklama, mekân, tribün davranışları ve topluluklar arasındaki karşılıklı ilişkinin ortaya çıkmasına olanak sağlarken, Maffesoli'nin (1996:14) neo kabileleri tanımlarken kullandığı rasyoneliteden çok duygularıyla hareket eden postmodern topluluklar tanımıyla da yakınlık göstermektedir. Örneklerde görülebileceği gibi katılımcılar, tribünleri yaşanmışlıklar, anılar ya da duygular üzerinden değerlendirmekte, tribünlerdeki üretimleri ise bir aradalık üzerinden yorumlamaktadırlar. Dolayısıyla mekân bir belirleyici olarak davranışların ortaya çıkmasına neden olurken, aynı zamanda bu davranışlarla eşleşerek kutsal bir nitelik de kazanmaktadır.

Maffesoli'ye göre kolektif birliktelik, topluluk içerisinde bir takım gelenekleri (Custom, 1996:20) de doğurmaktadır. Gelenekler mekân üzerinden doğan topluluk fikrinin ve üretimlerin gündelik hayat içerisindeki dışa vurum biçimindeki yansımalarıdır. Bu gelenekler Maffesoli'ye göre (1996:23) kullanılan jargonla, tercih edilen kıyafetlerle, aksesuarlarla ya da

sürekli olarak hayata geçirilen davranışlarla ortaya çıkmaktadır. Taraftarların gelenekleri ise müsabaka öncesi belirlenen özel bir mekânda buluşma gibi sürekli olarak tekrarlanan davranışlarında görülebilir. Bu kapsamda, Galatasaray taraftarları için Nevizade adı verilen semtte müsabakalar öncesinde buluşmak, topluluk için gelenekselleşen bir davranış biçimi ve tribün geleneğinin gündelik hayat içerisinde dışa vurumu olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda, Görüşmeci 1 Nevizade buluşmaları hakkında düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir;

“Abi biz her maçtan önce Nevizade’de buluşuruz. Nevizade bir koridor gibidir zaten. Gidersin oraya bir tribünde gibi tezahürat edersin. Orayı da bir bakıma tribüne dönüştürüyoruz. Orada maça hazırlanırız. Sloganlar atarız, hatta bazen orada bestelenen marşları ilk defa topluluk olarak deneme fırsatı buluruz. Tribün kısıtlı bir zamanı kaplıyor sonuçta, tribünü dışarıya da yaymamız lazım. (Görüşmeci 1)”

Görüşmeci 1, Nevizade buluşmalarını tezahürat, slogan gibi tribün ritüelleriyle birlikte değerlendirmektedir. Görüşmeci 3 ise taraftarların Nevizade buluşmaları hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir;

“ Nevizade’de buluşmadan müsabaka olmaz. Sadece hafta içi müsabakalarında biraz orada bulunmamak sıkıntı oluyor. Şöyle ki bizim müsabakalar genelde 7-8 gibi başlar. Bir de müsabakalar hafta sonu olduğu için genelde yarına iş düşüncemiz de olmaz, o zaman erken gidebiliriz. Zaten bu işin adabında, orada erken bulunmak vardır. Erken dediğim 3-4 gibi orada olsak yeter. Sonrasında alırız içkimizi, basarız sloganlarımızı. Özellikle derbi müsabakaları öncesinde ortam çok sikici olur. Tribünü aratmaz, meşale dahi yaktığımız

oluyor. Ama çok içmemek gerek, geçen Ali kaptan çok içmiş. Müsabaka gidmeden, Taksim göbekte sızmış. Müsabaka çıkışında Taksim göbekten aldık babayı.”

Müsabaka öncesinde belirli zaman dilimlerinde orada bulunulur, belirli sloganlar atılır, belirli içecekler tüketilir ve birlik halinde stadyuma gidilir. Bu gibi davranışlar, hiç kuşkusuz tribünün gündelik hayat içerisindeki yansıması olarak da kabul edilebilir. Özellikle davranış içerisinde bulunan tezahürat, meşale ya da slogan gibi tribün sembelleri, grup kimliğinin gündelik hayat içerisindeki dış vurumsal unsurları haline gelmektedir. Bu kapsamda, Orhan Ölçen, Galatasaray Tribün Tarihi (2012: 200) adlı kitabında 1980’li yıllarda uygulanan minibüs turları geleneği tribün sembelleriyle şu şekilde dile getirilmektedir;

(...) Üzerinde sarı-kırmızı renkte bir şeyi olmayanlar minibüse alınmazlardı. Bu bir şapka, bir kaşkol, bayrak veya giydiğimiz sarı- kırmızı renkli bir herhangi bir tişört olabilirdi. Minibüs yola çıkar çıkmaz hep bir ağızdan şarkılar ve marşlar söylenmeye başlanırdı. Tabii ki en önemlisi minibüs şoförünün devamlı kornasını çalması ve böylelikle bütün İstanbul’a bizim geldiğimizin haberinin verilmesiydi(...)“

Yukarıdaki yorumda da belirtildiği gibi bu gibi davranışlar taraftarların adeta ‘adabı’ olan gelenekleridir. Bu adablar ise mekân üzerinden ortaya çıkan neo kabile formasyonu içerisinde şekillenmektedir. Bu gibi gelenekselleşen davranışlar, tribünler içerisindeki bir olma durumunun, ortak bilincin ya da kolektif inançların gelişimini de gösteren unsurlardır. (Maffesoli, 1996: 22). Dolayısıyla tribünler bir mekân olarak neo kabile toplaşmalarının merkezi haline geldiği kadar, tribün etkisiyle doğan geleneklerin de belirleyicisi haline gelmektedir.

Özetlemek gerekirse; forum kullanıcıları ile yapılan görüşmelerden de ortaya çıkacağı gibi tribünler bir neo kabile olarak taraftar üretimlerinin ya da davranışlarının aktif belirleyicisi olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda, tribünler taraftarların neo kabile formasyonun ve üretimlerinin ortaya çıkabildiği merkezi alanlar olduğu kadar, birliktelik halinin mekân üzerinden ortaya çıkmasına da olanak sağlayan kolektif ve kültürel mekânlardır da. Dolayısıyla tribünün mekân etnografisi, tribün uzantısında ortaya çıkan taraftar davranışlarının ya da alternatif mekânların da analizi anlamına gelecektir.

b- “Şışşt, Biir, İkiii, Üççç”: Tribünlerin İzinde Forumlar

Hughson vd. (2005) çevrimiçi alanlar içerisindeki taraftarlık olgusunu “web bazlı taraftar gruplarını neo kabile olarak kabul edildiğinde, taraftarların içerisinde bulunduğu alanın da sanal olarak kabul edilmesi gerektiğini, ancak bu alanın da gerçek bir mekân gibi işgal edilmiş ve yaşanmışlıklar üzerine kurulu” olduğuna değinmektedir. Bu kapsamda, *AliSamiYen.net*'in 2006 yılından bu yana aktif bir çevrimiçi forum oluşu ve forum kullanıcılarının bu alan içerisindeki sözel ve görsel üretimleri, bu alanın işgalini ve yaşanmışlığını gösteren davranış şekilleri olarak ele alınabilir. Bu kapsamda forum içerisindeki tribün davranışları; “*AliSamiYen.net*'te Tribün Mekânın Yeniden Üretimi” ve “*AliSamiYen.net*'te Tribün Ritüellerinin Yeniden Üretimi” olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilmiştir. Böylece, bir yandan forum ve tribün davranışları arasındaki yakınlık ortaya çıkarılmış, diğer yandan ise forumun kullanıcılar için mekânsal nitelikler elde edişi analiz edilmiştir.

i- AliSamiYen.net'te Tribün Mekânın Yeniden Üretimi

AliSamiYen.net “Hiyerarşi ve Yapılanma” ve “Gelenekler” olmak üzere iki kategori üzerinden mekânsal nitelikler edinmektedir. Bu niteliklere, *AliSamiYen.net*'in üyelik yapısı ve forum içerisinde kullanıcılar tarafından gelenekselleştirilen davranışların analizi ile ulaşılmıştır.

1- Hiyerarşi ve Yapılanma

AliSamiYen.net'te bir arada olma duygusu tribün mekânının özellikleri üzerinden yaratılmaktadır. Bu kapsamda, tribün içerisindeki bir arada olma ve dışarıya kapalı olma hali forumun teknik sınırları ve üyelik yapısı üzerinden ortaya çıkmaktadır. Bu yapı, tribün içerisindeki bilgi ve deneyim odaklı hiyerarşik yapılanmayla daha da keskinleşirken, *AliSamiYen.net* içerisinde de yine bilgi odağı üzerinden ortaya şekillenmektedir.

AliSamiYen.net'e üye olabilmek için forum yönetiminin belirlediği ön koşullar; kullanıcı adayının Türkiye Cumhuriyeti Kimlik Numarası, belirlenen kişisel bilgiler, forum içerisinde kullanıcı adayına referans olabilecek bir üye adı ve Galatasaray SK ve *AliSamiYen.net*'e dair kullanıcı adayının kişisel düşüncelerini içeren birkaç paragraflık bir metin olarak belirtilmektedir (Şek. 1) .

Üyelik Yazısı:

Sizden bir ricamız olacak: Galatasaray'a dair düşüncelerinizi ve AliSamiYen.net sitesine neden üye olmak istediğinizi anlatan 1-2 paragraflık bir yazı yazabilir misiniz? Üye olurken bu yazıyı yazmak zorunludur.

Referans Üye:

Herhangi bir AliSamiYen.Net üyesi size referans olduysa üyenin adını buraya yazınız.

Kullanıcı TCKN:

Türk vatandaşlarının TCKN girmeleri zorunludur, Türk vatandaşı olmayanlar N/A girebilir.

Şek. 1. AliSamiYen.net üyelik sayfasından bir görsel

Bir kişinin *AliSamiYen.net*'e kullanıcı olabilmek için bu sorulara cevap veriyor olması, *AliSamiYen.net*'in dışarıya kapalı ve konservatif yapısını gösterdiği kadar aynı zamanda Galatasaray taraftarlarının kolektif kimliklerinin gücüne vurgu yapan bir unsur olarak da değerlendirebilir. Dolayısıyla *AliSamiYen.net*'in Galatasaraylılık üzerinden kurgulanmış olduğu bu üyelik temeli, tribünlerin dışarıya kapalı yapıyla da ilişkilendirilebilir. Forumların dışarıya kapalı yapısını Görüşmeci 3 şu şekilde dile getirmektedir;

“ Forumda sen varsın, ben varım o var. Tribündeki gibi abi zaten. Tribünde de sen, ben, o. Bu yüzden rahatım biraz da forumlarda, benim gibi adamlar, hanzolar dolu. Ne demek istediğimi şıp diye anlıyor ibneler. Lincoln dediğim zaman araba markası anlamıyor yani adam (Görüşmeci 3, 28 Yaşında)”

Kullanıcı forum ve tribünleri, benzer bireylerin bir arada yer aldığı alanlar olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla forum ve tribünler arasındaki ortak yanlardan bir diğeri ikisinin de “birlikteliğin mekân üzerinden şekillendiği sosyal alanlar” olmasıdır.

Tribün kültürünün temel yapısal unsurlarından biri de, mekân üzerinden doğan hiyerarşik yapılanmadır. Bu kapsamda, taraftar gruplarının kolektif kimliğini yaratan bir arada

olma durumu grup içi hiyerarşinin keskinleşmesi ile desteklenmektedir. Bu kapsamda özellikle “Tribün reisleri” ya da “Tribüncü” adlandırmaları tribün kültürüne hâkimiyet ve deneyim ile belirlenmekte ve bu hiyerarşik yapının en somut göstergeleri arasında yer almaktadır Tribündeki mekânsal hiyerarşi forumda da aynı biçimde tekrarlanarak tribün mekânının forumda yeniden üretilmesi sağlanmaktadır. Bu hiyerarşik yapı tribün içerisindeki kişilerin deneyim ve bilgileri üzerinden şekillenmektedir. Görüşmeci 3 bu durumu şu şekilde değerlendirmektedir;

”Tribündeki adam kendini emekçi olarak da görüyor. Her müsabakada, her mücadele de benim de bir katkı var demek için çalışıyor (Görüşmeci 3)”

Tribün hiyerarşisinden söz ederken ise tribüncü olan ve olmayan biçimindeki ayrımı ev sahibi ve misafir arasındaki ilişki üzerinden örneklendirerek hiyerarşinin katılığını vurgulamaktadır. Tribünün gerçek sahipleri olarak görülen Tribüncüler ve diğerleri ayrımını Görüşmeci 1 aşağıdaki gibi değerlendirmektedir:

“(...) Ancak ben aralarına girdiğimde, bana sonradan gelme diye bakıyor. Tribünlü olmayan olarak görüyor beni. Dolayısıyla o adam orada kendini daha üstte görüyor. Burası benim evimdir, tribünlü olmayanlar da misafirdir. Siz misafirsiniz demeye getiriyor aslında (Görüşmeci 1, 25 Yaşında)”

Tribün mekânındaki hiyerarşinin forumda da forumu yönetenler ve katılımcılar arasında benzer biçimde yeniden üretildiği söylenebilmektedir. *AliSamiYen.net* forumunda moderasyon adı verilen üst yönetimin varlığı, forum içerisindeki hiyerarşik yapılanmanın göstergesi olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, tribünlerdeki bilgi ve deneyim üzerinden

şekillenen hiyerarşik yapılanmanın bir benzerinin de *AliSamiYen.net* içerisinde var olduğunu Görüşmeci 1 şu sözleriyle dile getirmektedir;

“Kıdemliler var forumda, Mehmet abi ya da Melih abi gibi. Bilgileriyle herkes bu adamlara saygı duyar. Ya da moderatör’dir adam ya da ne bileyim admin’dir adam. O adama pek zıt gitmeyeceksin, sonuçta güç onda. Tribün reyisi gibi düşünebiliriz aslında onları’ (Görüşmeci 1)“

Tribünde ev sahibi misafir metaforu üzerinden üretilen hiyerarşik yapı, forumda eski yeni ayrımı üzerinden yeniden üretilmektedir:

“Eski, yeni ayrımı olur. Görüş bazında olur. Ukala olursa misal, ya da forumun genel algısına ters cümleler kurarsa, sürekli karşıt fikirler belirtirse, antipatik davranışlar içerisinde bulunursa. İşte bizim forumda Mücahit’e karşı böyle bir durum vardı. Birkaç tane daha var böyle arkadaş. Ama sonra o adamın da bizden olduğu anlaşılıyor ve sonradan o adamın üzerine oynamaya başlıyorlar. Eğlence başlıyor sonra. Yancı olabilirsin o adama. Ya abi forum tribününün bir simülasyonu (Görüşmeci 1).”

Bu noktada, forumların dışarıya kapalı ve birliktelik üzerinden şekillenen yapısı Görüşmeci 1’in sözleriyle ‘bizden olma’ hali forumun mekânsal olarak tribün nitelikleri edinmesine sebebiyet veren bir unsur olarak değerlendirilebilir. Özellikle taraftarların tribünleri birliktelik üzerinden tanımlaması, forumları da taraftarlar için tribünleştiren bir faktör olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, forumun mekânsal olarak benzeştiği bir diğer nokta ise hiyerarşik yapılanmadır. Tribünlerde bilgi ve deneyim üzerinden tezahür eden hiyerarşi, forumlarda da benzer bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu durum,

forumun mekânsal olarak tribün nitelikleri edinmesinin bir diğer göstergesi olarak değerlendirilebilirken, aynı zamanda *AliSamiYen.net* içerisinde tribün davranışlarının da yeniden üretimine olanak sağlayan bir etken olarak değerlendirilebilir.

2- Gelenekler

Hetherington'a (1998) göre; mekân üzerinden şekillenen davranışlar, mekânın sınırları ve topluluğun bu sınırlar içerisindeki davranış biçimleri üzerinden şekillenmektedir. Maffesoli (1996:20) ise bu durumu yukarıda belirtildiği gibi, mekân üzerinden ortaya çıkan kolektif birlikteliğin kendine özgü gelenekleri de ortaya çıkaracağı savı ile değerlendirmektedir. Dolayısıyla, *AliSamiYen.net* içerisinde de gelenekselleşen davranışlar, ilgili dijital alanın teknik sınırları ve bu alan içerisindeki kullanıcıların davranış biçimleri üzerinden şekillenmektedir.

AliSamiYen.net kullanıcılarının geleneklerinden biri olarak ele alınabilecek forum davranışlarından biri “transfer nöbetleri”dir. Galatasaray SK'nin transfer dönemlerinde ortaya çıkan bu nöbetlerde, taraftarlar olası transferler hakkında bilgi paylaşımında bulunmakta, transferleri değerlendirmekte, “F5'e basmak”³³ ya da “tik tak”³⁴ gibi bir takım özel davranış biçimleri üretmektedirler. Görüşmeci 1 transfer nöbetleri hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir;

³³ **F5'e basmak:** Galatasaray SK resmi web sitesinde, bir kullanıcının sürekli olarak klavyede F5 tuşuna basarak web sitesinde transfer haberini beklemesi anlamına gelen forum davranışdır.

³⁴ **Tik Tak:** Mehmet Şenol adlı forum kullanıcısının transfer başlıklarına “tik tak” yazması ile ortaya çıkan bir forum davranışdır. Bu davranış, forum kullanıcıları için *AliSamiYen.net* içerisinde ilgili kullanıcı mesajı yazdıktan 20 dakika içerisinde Galatasaray SK'ye bir transferin gerçekleşeceği anlamına gelmektedir.

“Transfer manyaklığı olabilir. Transfer sezonu oldu mu, özel hayatmış, iş hayatıymış. Yalan oluyor abi. Direkman bilgisayar başında zaman geçiriyoruz. Transfere göre bütün günlük hayatını etkiliyoruz. İşte Mehmet abi, tik tak yapıyor. Sonrasında bekliyoruz 20 dakika içinde transferlerin açıklanmasını bekliyoruz, sürekli f5’e basıyoruz. Ruh halimizi ona göre belirliyoruz. Kim geliyor? Elano mu geliyor diye bekliyoruz. Bu bir yandan çok eğlenceli bir şeyken, bir diğer yandan ise çok tehlikeli bir hal alıyor. Sabahlara kadar bekliyoruz abi. Bu kadar çok zamanımızı neden alıyor ki? Bildiğin nöbetleşiyoruz. Sabah 4, telefonum çalıyor. Forumdan bir abi Elano’nun transferini haber veriyor. Yani böyle sabahı, gündüzü gecesi birbirine giriyor. (Görüşmeci 1)”

Kullanıcı bu davranışın forum içerisindeki yaygınlığını “transfer manyaklığı” üzerinden değerlendirmektedir. Bu yorumlama, davranışın forum içerisindeki yerleşikliğini ve forumun gelenekselleşen bir davranışı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Görüşmeci 3 ise transfer nöbetleri hakkında düşüncelerini benzer ifadeler ile dile getirmektedir;

“(…) Abi Sneijder transferinde 3 gün uyumadım neredeyse. Kabız gibi transfer uzadı da uzadı. Sürekli forumdan son haberleri takip ettim Pek duyulmayan bilinmeyen bir transfer haberinin gelmesini bekledim. Bir ara uyudum, o ara tik tak gelmiş işte. Bahtımı sikeyim, şanssızlık işte.(Görüşmeci 3)”

Görüşmeci 3 de transfer nöbetlerinin bir davranış olarak yerleşikliğini, davranışın artık bir parçası olmuş “tik tak” ritüeli üzerinden değerlendirmektedir. Forum, kullanıcılar için bu davranışın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmekte, transfer nöbeti ise topluluk ve topluluğun forum üzerinden üretmiş olduğu ritüellerle bir anlam kazanmaktadır. *AliSamiYen.net* içerisinde şekillenen bu davranışlar, tribün kültüründen ziyade *AliSamiYen.net*’in edinmiş

olduğu mekânsal niteliklerin ve bu mecrada oluşan kolektif bilincin ürünleri haline gelmektedir.

Forum kullanıcıları için bir diğer gelenek ise forumdaki “maç başlığı açma” davranışdır. Forum içerisindeki birtakım başlıkların Galatasaray SK’nın müsabakalarıyla ilişkilendirilmesiyle ortaya çıkan bu davranışta, kullanıcılar ilgili başlığın Galatasaray SK müsabakalarını kazandığı takdirde sürekli aynı kişi tarafından açılmasının doğruluğuna inanmaktadırlar. Görüşmeci 1, *AliSamiYen.net*’teki maç başlığı açma geleneğini şu şekilde ifade etmektedir;

“Misal müsabaka öncesi totemi var. Forumda müsabaka başlığını kim açacak totemi var. Bayram alıyor, 10-12 hafta başlığı açıyor. Misal Yücel komutan vardı bizim forumda, her hafta başlığı açardı. Sonra Fener’e 4-1 yenildik. Bıraktı adam bir daha başlık açmadı, tabii bunlar ilginç ritüeller. Basketbolda da futbolda da insanlar uğura inanıyor sanırım. Abi, Yücel abinin açtığı başlıkla gittik Real Madrid’i bile yendik Ne diyorsun sen?(Görüşmeci 1)”

Görüşmeci 1 müsabaka başlığı açmak geleneğini bir totem olarak nitelendirmektedir. Bu yorumlama da davranışın forum içerisindeki yerleşikliğini ve tekrara dayanan yapısını ortaya koyan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bu gibi gelenekler, Maffesoli’ye göre (1996:15) topluluğun aidiyetini ve mekâna olan bağlılığını artıran unsurlardır. Dolayısıyla müsabaka başlığı açma ya da transfer nöbetleri gibi davranışlar grup bilincinin bir ürünü olduğu kadar aynı zamanda *AliSamiYen.net*’in mekânsal nitelikler kazandığının bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Bu davranış formu *AliSamiYen.net*’i, hem davranışı etkileyen hem de davranışın parçası olan bir dijital mecra haline dönüştürmektedir. Dolayısıyla bu davranış şekli *AliSamiYen.net*’in tribünden bağımsız mekânsal nitelikler edindiğini de gösteren bir

unsur olarak değerlendirmemize yol açmaktadır. Ancak her ne kadar *AliSamiYen.net* tribün kùltüründen bağımsız bir takım davranışların belirleyicisi bir alan olsa da, hâlen tribün ve futbol sembollerinin etkisinde bir takım davranışların merkezidir.

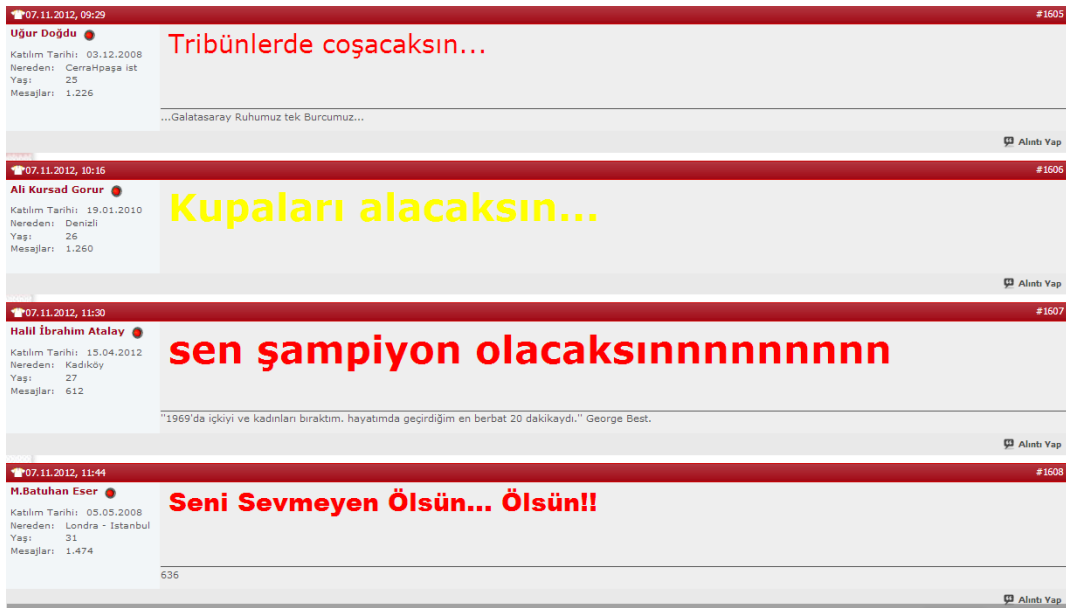
ii- AliSamiYen.net'te Tribün Ritüellerinin Yeniden Üretimi

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, *AliSamiYen.net* Galatasaray taraftarlarının bir arada yer aldığı bir forumdur. Bu alan içerisindeki Galatasaray taraftarlarının varlığı, ilgili forumda tribün üzerinden şekillenen taraftar davranışlarının da görünür olmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla *AliSamiYen.net* içerisindeki taraftar davranışlarının analizi tribün davranışlarının doğru temellendirilmesiyle ortaya çıkacaktır. Bu kapsamda, forum içerisindeki tribün davranışlarının analizi “Toplu Davranışlar”, “Yazılı Materyaller”, “ Simgeler” ve “ Gösteriler” olmak üzere 4 kategori altında değerlendirilerek, analiz edilecektir.

1- Toplu Davranışlar

Tribün kùltürü içerisinde yer alan tezahürat, ıslık ya da alkış gibi toplu davranışlar, tribün atmosferinin önemli bir parçası olduğu kadar aynı zamanda taraftarların tribün içerisindeki birliktelik halini de yansıtan yapısal unsurlar arasında yer almaktadır. Bu gibi toplu davranışların forum içerisinde de tribüne benzer bir biçimde tekrara dayanan kullanımı ve amaç odaklı hâli, kolektif bilincin göstergeleri (Maffesoli, 1996: 15) ve tribün kùltürünün forumdaki yansıması olarak da düşünülebilir.

“SARIIIIII” adlı forum başlığında, bir forum kullanıcısı “Seni Sevmeyen Ölsün”³⁵ adlı tezahüratın ilk cümlesini forum mesajı olarak girmiş, bir diğer forum kullanıcısı mesajında “Kupaları alacaksın...” yazarak tezahüratın devamını getirmiş, başka bir kullanıcı ise “sen şampiyon olacaksın” adlı mesajı ile tezahüratı devam ettirmiştir. Bu noktada hiç kuşkusuz önemli noktalardan biri, ilgili tezahüratın tribün ve forumlardaki ele alınmış şeklidir. Tribünlerde ilgili tezahüratın kullanım şekli, her cümlenin farklı tribünler tarafından söylenmesiyle gerçekleşirken, bu durum forumda her cümlenin farklı kişiler tarafından yazılması ile gerçekleşmektedir (Şek. 2).

Şek. 2. “SARIIIIII” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli

³⁵ **Seni Sevmeyen Ölsün:** Azmi Tuncay tarafından bestelenen bir tezahürattır. Özellikle Galatasaray SK'nın 1987 yılında, 14 sene sonra gelen şampiyonluğuyla özdeşleşmiş bir tezahürattır. Sözleri ise; “Tribünlerde Coşacaksınız, Kupaları Alacaksın, Sen şampiyon olacaksın, Seni sevmeyen ölsün...” ‘dür. (bkz: Ölçen, 2012: 271)

“SARIIIIII” adlı başlıkta girilen bir diğer forum mesajında ise yine benzer bir kullanımla “Rerere Rarara”³⁶ adlı tezahüratın ilk cümlesi kırmızı renkle yazılmış, tezahüratın geri kalan kısmı ise farklı bir forum kullanıcısı tarafından sarı renk kullanılarak tamamlanmıştır (Şek. 3).

Şek. 3. “SARIIIIII” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli

“STSL 16. Hafta Galatasaray- Fenerbahçe” adlı başlıkta girilen bir forum mesajında ise; forum kullanıcısı Galatasaray SK’nin Fenerbahçe SK ile yapmış olduğu müsabaka sonrasında “Rerere Rarara” adlı tezahüratın ses kaydını paylaşarak, takımının galibiyetini forum içerisinde bu yolla kutlamıştır. Özellikle ilgili tezahüratın tribünlerde galip gelinen müsabakalar sonrasında söylenmesi ve forum kullanıcısının ise kazanılan müsabaka sonrasında bu tezahüratı forum içerisinde paylaşması, tribün davranışının forum içerisindeki tezahür etme yollarından biri olarak değerlendirilebilir (Şek. 4).

³⁶ **Rerere Rarara:** Galatasaray SK tribünlerinin bilinen ilk tribün tezahüratıdır. 1922 yılında kullanılmaya başlanan tezahürat, Sabit Cinol tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Tezahüratın sözleri ise;

“Rerere Rarara;

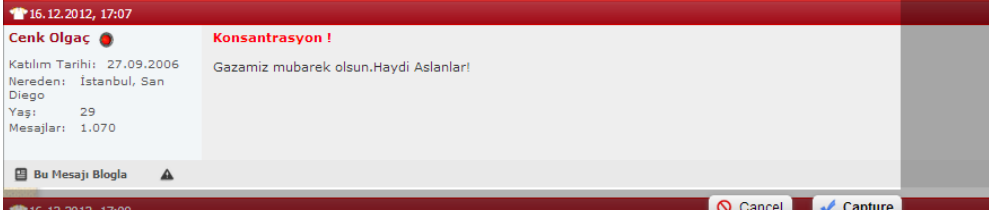
Galatasaray Galatasaray Cim Bom Bom” ‘dur. (bkz: Ölçen,2012:22-23)

çok işitsel performansa dayalı toplu davranışlar ise forumlara taşınmamıştır. Bu kapsamda, ilgili tezahüratlar daha çok sözel unsurlarla ele alınmakta, sözelleştirilen tezahüratlar ise genellikle Galatasaray SK'nin renkleriyle vurgulanarak yazılmaktadır. Tezahüratlar forumun teknik sınırları dâhilinde kullanıcılar tarafından tribün kültürüne uyarlanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla bu davranışların Galatasaray SK'nin gündemine göre bir tribündeymişcesine forum içerisinde sürekli kullanımı, tezahüratların AliSamiYen.net içerisindeki yeniden üretim süreci olarak da ele alınabilir.

2- Yazılı Materyaller

Tribün pankartları gibi yazılı materyaller de tribün atmosferinin önemli yapısal unsurları arasında yer almaktadır. Bu pankartlar, tribün içerisindeki kolektif bilincin bir ürünü olduğu gibi mekân ve topluluk arasındaki ilişkinin de ortaya çıkmasına sebebiyet veren simgesel göstergelerdir. Bu materyallerin forum içerisinde kullanım yöntemleri, kullanıcıların tribün simgelerini forumlara taşımaları kadar bu simgelerin tribün dışındaki bir mecrada nasıl yeniden üretildiğini anlamak açısından da önemli bir hâl almaktadır.

“STSL 16. Hafta Galatasaray- Fenerbahçe” adlı başlık içerisinde girilen bir forum mesajında, Galatasaray tribünlerinde yer alan geleneksel bir pankart konu edinilmiştir. “Konsantrasyon!” adlı pankart özellikle Galatasaray tribünlerinde derbi ya da önem seviyesi yüksek müsabakalar öncesinde kullanılırken, forum içerisinde ise benzer bir kullanımla yine Galatasaray SK ve Fenerbahçe SK arasındaki oynanan bir derbi müsabakası öncesinde paylaşılmıştır. Bu kapsamda, ilgili pankart tribünlerde beyaz bir zemine kırmızı renkle yazılırken (Şek. 6), ilgili forum mesajında ise pankart metni kırmızı olarak yazılmıştır (Şek. 5).

Şek. 7. “STSL 16. Hafta Galatasaray- Fenerbahçe” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli

Şek. 6. Galatasaray taraftarları tarafından kullanılmış “Konsantrasyon” adlı pankart

“Şampiyon Galatasaray!!!!” (Şek. 7) adlı başlıkta paylaşılan forum mesajında ise “Şampiyonluk Şarkısı Düşmesin Dillerden Tribünlerde” adlı pankart (Şek. 8) metinsel olarak kullanılmıştır. Burada hiç kuşkusuz önemli olan nokta, pankart ve forum başlığı konuları arasındaki paralelliktir. Forum kullanıcısı adeta tribündeymişçesine pankartı şampiyonluğun konu edinildiği forum başlığında kullanmakta başka bir deyişle pankartı olması gereken tribünde ve zamanlarda asmaktadır.

Şek. 7. “Şampiyon Galatasaray!!!!” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli

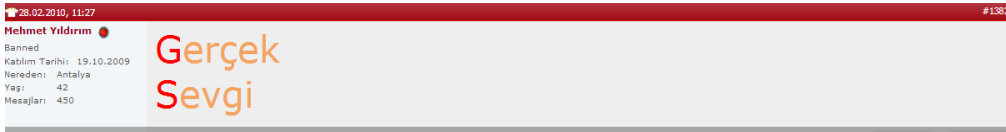

Şek. 8. Galatasaray taraftarları tarafından kullanılan “Şampiyonluk Şarkısı Düşmesin Dillerden” adlı pankart

“SARIIIIII” adlı başlıkta girilen diğer forum mesajlarında ise kullanıcılar “Galatasaray Ruhumuz, Tek Burcumuz” (Şek. 9) ve “ Gerçek Sevgi” (Şek. 10) adlı pankartları mesajlarına konu edinmiştir. Bu kapsamda, diğer forum mesajlarında olduğu gibi mesajlar yine Galatasaray SK’nin renkleri ile vurgulanarak kullanılmıştır.

Şek. 9. “SARIIIIII” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli

Şek. 10. “SARIIIIII” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli

Örneklerde de görüldüğü gibi forumda pankartlar sözelleştirilerek ve özellikle de renklerle vurgulanarak kullanılmıştır. Forum kullanıcıları adeta tribündeymişçesine, sözelleştirdikleri pankartları Galatasaray SK’nın gündemiyle ilişkilendirerek ilgili forum başlığı altında kullanmaktadırlar. Maffesoli’ye göre; bu gibi tekrara dayanan davranışlar topluluğun kolektif olarak sınırlarını pekiştiren unsurlardır (Maffesoli, 1996: 15). Dolayısıyla

kullanıcıların tribün pankartlarını AliSamiYen.net’de kullanımı, tribün davranışlarının sözelleştirilerek yeniden üretimi olduğu kadar topluluğun bir aradalığını pekiştiren kolektif kültür ürünleridir.

3- Simgeler

Maffesoli’ye göre (1996:15) bir topluluk içerisinde simgelerin varlığı topluluğun birlikteliğini pekiştirmektedir. Bu kapsamda, forum içerisinde taraftarların da kullanmış olduğu amblem, bayrak ya da renk gibi simgesel tribün unsurları, topluluğun bir aradalığı ve bir aradalık üzerinden şekillenen mekânsal davranışlarını gösteren önemli semboller haline gelmektedir.

“Şampiyon Galatasaray!!!!” adlı başlık içerisinde bir forum kullanıcısı Galatasaray SK 2012-2013 Türkiye Spor Toto Lig Şampiyonluğu’nu forumda “Kükresen yeter” metni (Şek. 11) ve mesajda kullanmış olduğu bir aslan (Şek. 12) görseliyle kutlamaktadır. Özellikle mesaj metnindeki Galatasaray SK simgelerinden olan aslan vurgusu ve görsel olarak kullanılan aslan figürü, ilgili forum mesajının içeriğinin tribün kültürüyle ve Galatasaray üst kimliğiyle olan ilişkisini de ortaya çıkarmaktadır.

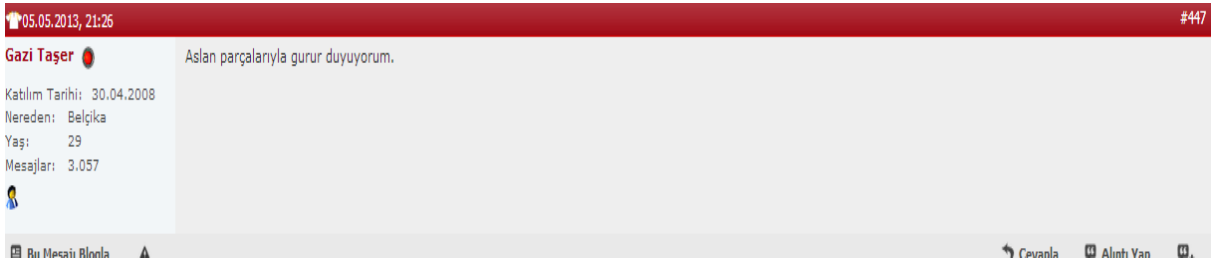

Şek. 11. “Şampiyon Galatasaray!!!!” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli

Şek. 12. “Şampiyon Galatasaray!!!!!!” adlı başlıkta paylaşılan forum mesajında paylaşılan aslan görseli

“Şampiyon Galatasaray!!!!!!” adlı başlık içerisinde girilmiş olan bir diğer forum mesajında (Şek. 13) ise şampiyonluk kutlamaları yine aslan sembolü ile ilişkilendirilmiştir. Özellikle Galatasaray taraftarları tarafından futbolcuların “aslan parçaları” olarak gündelik hayat içerisinde sembolize edilişi, ilgili forum mesajının da taraftar davranışlarıyla olan yakınlığını gösteren bir diğer unsur olarak değerlendirilebilir.

Şek. 13. “Şampiyon Galatasaray!!!!!!” adlı başlıktan alınan bir forum mesajı görseli

“Şampiyon Galatasaray!!!!!!” adlı başlık içerisinde paylaşılan bir diğer forum mesajında (Şek. 14) ise ilgili kullanıcı, Galatasaray SK'nın şampiyonluğu hakkındaki duygularını video ve forum içerisinde kullanılabilen bir takım ikonlar ile kutlamıştır. İlgili video içerik olarak tribünlerden görseller içermektedir. Metin mesajında kullanılan ikon ise Galatasaray tribünlerin simgelerinden olan atkı temasını barındırmaktadır. Özellikle müsabaka öncelerinde ve sonralarında taraftarlar tarafından tribünlerde sıkça kullanılan atkılar, ilgili forum içerisinde de ikonlar ile değerlendirilerek kullanılmıştır. Forum mesajında yer alan atkı kullanımı ve video içerisinde bulunan tribün kültürüne dair renk, kostüm,

Kostüm, bayrak, amblem ya da renk gibi simgelerin forum içerisindeki kullanımını daha çok görsel unsurlar üzerinden ortaya çıkarmaktadır. Kullanıcılar bu tribün simgelerini forum içerisinde kullanırken; görsel, ikon ya da video gibi unsurlarla mesajlarını forum içerisinde paylaşmaktadırlar. Dolayısıyla, kullanıcılar diğer başlıklarda da olduğu gibi mesajlarını tribün ritüellerine uygun olarak kullanma uğraşısı içerisinde bulunmuşlardır. Özellikle forum içerisinde bulunan atkılı ikon, taraftarların da bir sembol olarak mesajlarında atkılı ikonu daha çok kullanmasına sebebiyet vermiştir. Bu kapsamda, taraftarlar için atkı, aslan ya da forma gibi geleneksel hal alan simgelerin forumda tekrara dayalı kullanımı, forum kullanıcılarının topluluğa aidiyetini (Maffesoli, 1996: 15) yansıtan göstergeler olarak değerlendirilebilir. Bu durum, aynı zamanda forumun kullanıcılar için tribün simgeleriyle mekânsal nitelik edinmesini sağlayan bir unsur olarak da ele alınabilir.

4- Gösteriler

Özellikle son dönemlerde Galatasaray SK tribünlerinde sıkça görülmeye başlanan koreograflerin forum içerisindeki kullanımı, gerçekleştirilen koreografinin video performansının ya da görsellerinin forum mesajlarında paylaşımı ile şekillenmektedir. Dolayısıyla buradaki kullanım hiç kuşkusuz ilgili tribün gösterisinin bilgi amaçlı olarak diğer forum kullanıcıları ile paylaşımı üzerinden şekillenmektedir.

SONUÇ:

Tribünlerin mekânsal analizi, aynı zamanda taraftar davranışlarının ya da tribün uzantılarının da analizi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla dijital mecralarda yer alan taraftar davranışlarını analiz edebilmek için öncelikle mekânı ve mekânın topluluk için anlamının

ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu araştırmaya göre; tribünler, taraftarların bir arada olabildiği, kolektif bilinçlerini oluşturduğu ve onu sergileyebildiği merkezi(leştirilen)-kutsal(laştırılan) alanlardır. Bir başka ifadeyle, tribünler, taraftarların kolektif davranışlarının ya da üretimlerinin aktif belirleyicisi olmaktadır. Bu doğrultuda, çevrimiçi forumlar da gerek dışa kapalı yapıları gerekse tribün üzerinden yeniden ürettikleri mekânsal davranışlarla, taraftarların bir arada olabildiği bir dijital mecradır. Dolayısıyla taraftarlığın en belirleyici niteliği olan birlikte olma durumu hem tribün hem de forumun yapısal niteliğinin belirleyicisi olmaktadır. Çalışmanın sorunsal bakımından forumların özgüllüğü tribün davranışlarının yeniden üretilebilmesini sağlayan ‘biz’ olma halini kullanıcılarına sunmalarında aranmalıdır. Burada önemli olan nokta, forum içerisindeki “biz” vurgusunun da tribün kültürü üzerinden şekilleniyor olması olmaktadır.

Tribünlerin bir mekân olarak ayırıcı bir diğer özelliği; taraftarlar arasındaki hiyerarşik yapılanmadır. Bu araştırmanın bulgularına göre; tribün içerisindeki hiyerarşik yapılanma bilgi ve deneyim üzerinden ortaya çıkmaktadır. Bu durum, benzer biçimde *AliSamiYen.net* içerisinde de görülmektedir. Özellikle eski ve yeni forum kullanıcıları arasındaki ayrım üzerinden meydana gelen hiyerarşik yapılanma, forum kullanıcılarının *AliSamiYen.net* hakkındaki bilgi ve deneyimleri üzerinden ortaya çıkmaktadır. Tribün içerisindeki hiyerarşik yapılanmaya neden olan deneyim başka bir deyişle tribüne dair bilgiye sahip olma durumu, forumlarda da benzer bir şekilde bilgi yani deneyim üzerinden şekillenmektedir.

AliSamiYen.net forumu, üyelerinden oluşan topluluğun tribün ritüellerini tekrarlamaları üzerinden bir takım mekânsal nitelikler elde etmektedir. Bu nitelikler, her ne kadar analizin geneline göre tribün kültürünün yeniden üretimi biçiminde olsa da,

AliSamiYen.net tribün kültüründen bağımsız davranışların da üretim merkezi haline gelmektedir. Bu durum, hiç kuşkusuz Maffesoli'nin (1996:15) “mekân üzerinden ortaya çıkan topluluk enerjisi” yorumlamasıyla da paralellik göstermektedir. Bu kapsamda, forum içerisinde “başlık açmak” ya da “transfer nöbetleri” gibi tribün kültürüne yeni ritüeller ekleyen davranışlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla *AliSamiYen.net* aynı zamanda hem davranışı etkileyen hem de davranışın bir parçası olan dijital bir mekân olarak da kabul edilebilir. Bu görece özgün davranışlar, *AliSamiYen.net*'in mekânsal olarak bir takım nitelikler kazandığının göstergesi olarak da değerlendirilebilmektedir.

AliSamiYen.net'in Galatasaray SK taraftarları üzerinden şekillenen üyelik yapısı, *AliSamiYen.net*'i Galatasaray SK tribünü gibi Galatasaray taraftarlarının bir arada yer aldığı bir mecraya dönüştürmektedir. Dolayısıyla bu durum, *AliSamiYen.net* içerisindeki tribün davranışlarının temeli olarak da değerlendirilebilir. Bu kapsamda, *AliSamiYen.net* içerisindeki birçok davranış, *AliSamiYen.net*'in teknik sınırları dâhilinde yeniden üretilmektedir. Marşlar, simgeler ya da pankartlar bu alanlar içerisinde daha çok sözelleştirilerek forum içerisinde yer almakta ve özellikle bu sözel unsurlar Galatasaray SK simgeleriyle bağdaştırılmaktadır. Örneğin, bir pankart tribündeki orjinaline sadık kalarak metinleştirilmekte, farklı tribünlerin karşılıklı etkileşimi üzerine şekillenen bir marş ise farklı forum kullanıcılarının metinsel etkileşimleri üzerinden ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu davranışların farklı başlıklar altında sürekli tekrar ediyor oluşu ve belirli bir kolektif bilincin ürünü olması, bu davranışların forum içerisindeki topluluk fikrinin (Maffesoli, 1996:15) göstergeleri haline de gelmektedir. Bu durum aynı zamanda, forum içerisindeki davranışlarının yine tribün üzerinden ortaya çıktığını gösteren bir diğer unsurdur.

Bu davranışların varlığı, forumların merkezde tribün tarafından belirlenen ve üretilen nitelikler edinmesine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla *AliSamiYen.net* içerisindeki taraftarlık davranışlarının yeniden üretim süreci, forum içerisindeki “biz” vurgusunun ve forumun tribün üzerinden “mekânsal” nitelikler edinmesinin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Bu sebeple, forumlar her ne kadar mekânsal olarak fiziksel yetilere sahip olmasa ve tribün mekânından bağımsız olarak var olmasa da, taraftarların bir arada olabildiği, bir tribüneymişçesine üretimde bulunmanın araçlarını ürettikleri ve dahası türettikleri yeni ritüel davranışlarla taraftarlar için mekânsal niteliklere sahip alanlara dönüşmektedir.

Kaynaklar

- Adams, Tyrone ve Stephen A. Smith. *Electronic Tribes: The Virtual Worlds of Geeks, Gamers, Shamans, and Scammers*. Texas: University of Texas Press, 2008.
- Akın, Yiğit. “Ana Hatları ile Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları” *Toplum Bilim* 103 (2005) 58-75.
- Akşar, Tuğrul. *Endüstriyel futbol*. İstanbul:Literatür, 2005.
- Aktütün, İlker, “Futbolun Siyasi Tarihine Kenar Notları” *Cogito. Dünya Gözüyle Futbol* 63 (2010) 1-26.
- Arıpınar, Erdoğan. *Türk Futbol Tarihi*. İstanbul:TFF Yayınları, 1992
- Arslan, Tunca. “Ofsaytta yaşayanlar paslaşıyor” *Cogito. Dünya Gözüyle Futbol* 63 (2010) 149- 162
- Ateş, Toktamış. *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Aucok, Geoff. “UK Stadia development Trends” *Sports Management* 1:1 (2003) 40–54.
- Authier, Christian. *Futbol A.Ş.*. Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınları, 2002.
- Aydın, Duygu, vd. “Endüstriyel Futbol Çağında Taraftarlık” Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 26(2008) 289-315.
- Back, Les–Crabbe ve John Tim Solomos. *The changing face of football: racism, identity and multiculturalism in the English game*. London: Berg Publishers, 2001.
- Bale, John. *Sport, Space, and the City*. New York: Routledge, 1993.
- . “The Spatial Development of the Modern Stadium.” *International Review for the Sociology of Sport* 128:10 (1993) 121-133.
- . “The changing face of football: Stadiums and communities” *Soccer & Society* 1:1, (2000) 91-101.
- . *Sports Geography*, New York: Routledge, 2003.
- Balestri, Carlo, ve Carlo Cotaliri. *The ultras, racism and football culture in Italy*. London: Routledge, 1998.
- Bauman, Zygmunt. *Postmodernity and its Discontents*. Oxford: Polity Press, 1997

Best, Steven, ve Douglas Kellner. *The Postmodern Turn*. New York: The Guilford Press, 1997.

BJK'nin taraftar grubu 'Çarşı' kendini feshetti. 28 Mayıs 2008. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 08 Temmuz 2013

<http://www.cnnturk.com/2008/spor/futbol/05/28/bjknin.taraftar.grubu.carsi.kendini.feshetti/464371.0/index.html>

Bora, Tanıl, ve Necmi Erdoğan. "Dur Tarih, Vur Türkiye- Türk Milletinin Milli Sporu olarak Futbol" *Futbol ve Kültürü* Yay. Haz. Tanıl Bora, Wolfgang Reiter ve Roman Horak, İletişim Yayınları: 2001. 219- 232.

Bourdieu, Pierre, "How Can one Be a Sports Fan?" *Cultural Studies Reader* Yay. Haz. Simon During New York: 2000. 427-440.

Brimson, Dougie. *Eurotrashed: The Rise and Rise of Europe's Football Hooligans*, London: Headline Book Publishing, 2003.

Buğra, Gökşen. "Alternatif Bir Cumhuriyet, Din ya da Yaşam Biçimi: Fenerbahçe Kulübü ve Taraftar Grubu." *Millî Folklor* 9:71 (2006) 16-21.

Cresswell Tim. "Space and Place (1977):Yi-Fu Tuan" *In Key Texts in Human Geography* Yay. Haz Phil Hubbard, Rob Kitchin ve Gill Valentine, New York: 2008. 53-60

Crolley, Liz ve David Hand. *Football and European Identity: Historical Narratives Through the Press*. London: Routledge, 2006.

Çarşı Sessiz Kalmaya Karşı. 13 Ocak 2012. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 08 Temmuz 2013
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=19675947>

Debord, Guy. *Gösteri toplumu*. İstanbul: Ayrıntı, 1996.

Dobson, Stephen, ve John Goddard. *The Economics of Football*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Eker, Öğüt Gülin. "Futbolun Dayanılmaz Çekiciliği, Büyülenen Taraftar Portresi, Fanatizm ve Beşiktaş." *Millî Folklor* 22:85 (2010) 173-182.

En büyük 10 derbi arasında. 14 Aralık 2011. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 08 Temmuz 2013
<http://www.fanatik.com.tr/en-buyuk-10-derbi-arasinda-3-Detail-27-246914.htm>

Featherstone, Mike. *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. Çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996

- Fenerbahçe Lisanslı Ürünler Resmi İnternet Satış Sitesi. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 24 Mayıs 2013 <http://magaza.fenerium.com.tr/hakkimizda.asp?inf=1>
- Ferris, Ken. *Football Fanatic*, London: Two Heads Publishing, 1995.
- Frisby, David. *Sociological Impressionism: A Reassessment of Georg Simmel's Social Theory*. London: Heinemann, 1981.
- From 1863 to the Present Day*. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 20 Mayıs 2013 <http://www.fifa.com/classicfootball/history/the-laws/from-1863-to-present.html>
- Galatasaray ile Opel sponsorluk anlaşması imzalandı*. 18 Aralık 2012. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 21 Mayıs 2013 <http://www.galatasaray.org/kulup/haber/15458.php>
- Galatasaray kombineleri tüketti. 19 Mayıs 2013. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 24 Mayıs 2013 http://gundemotuzbes.com/26395-galatasaray_kombineleri_tuketti
- Galatasaray Spor Kulübü Resmi Web Sitesi. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 20 Mayıs 2013 <http://www3.galatasaray.org/>
- Garnham, Nicholas. “ Political Economy and Cultural Studies” *Cultural Studies Reader*, Yay. Haz. Simon During New York: 2000 492-503
- Giulianotti, Richard. “Football Sport Spectators and the Social Consequences of Commodification: Critical Perspectives from Scottish” *Journal of Sport and Social Issues* 29:4 (2005) 386-410
- Guibernau, Montserrat. *Nations without States: Political Communities in a Global Age*. London: Polity Press, 1999.
- Harvey, David. *Explanation in Geography*. Bristol: Hodder Arnold Publication, 1969.
- Healy, Dave. “Cyberspace and place: The internet as middle landscape on the electronic frontier.” *Internet Culture* Yay. Haz. Porter Dave. London:1997. 55-68.
- Hetherington, Kevin. *Expressions of Identity – Space, Performance. Politics*. London: Sage 1998.
- Hine, Christine. *Virtual ethnography*. London: SAGE Publications, 2000.
- Hughson, John. “A tale of two tribes: Expressive fandom in Australian Soccer's a-league.” *Sport in Society* 2:3 (1999) 10-30.
- Hughson, John vd., *The uses of sport: A critical study*, London: Routledge, 2005.

- Hodkinson, Paul. "Net.goth": Internet communication and (sub)cultural boundaries." *The Post-subcultures Reader* Yay. Haz. Muggleton Weinzierl ve Rupert Weinzierl, Oxford: 2003. 285-298.
- Horne, John ve David Jary. "Anthony Giddens: Structuration Theory, and Sport and Leisure" *Sport and Modern Social Theorists* Yay. Haz. Richard Giulianotti, Palgrave MacMillan: 2004. 129-145
- Jameson, Fredric. *Postmodernizm: Ya da Ge Kapitalizmin Kültürel Mantığı*. ev. Nuri Plmer ve Abdulkadir Glc, İstanbul: Nirengi Kitap, 2011.
- Kendall, Lori. "Recontextualizing "cyberspace": Methodological considerations for online research." *Doing Internet Research. Critical issues and Methods for Examining the Net*. Yay. Haz. Steve Jones, Sage:1999 57-75
- Kirk, Jerome, ve Marc L. Miller. *Reliability and Validity in Qualitative Research*. Newbury: Sage, 1986.
- Klose, Andreas. "Televizyon futbolu." *Futbol ve Kltr* Yay. Haz. Tanıl Bora, Wolfgang Reiter ve Roman Horak, İletişim Yayınları: 2001. 373-383.
- Koçak, Kıvan. "Milliyetiliğin Bir Av Sahası: Futbol" *Cogito. Dünya Gözüyle Futbol* 63 (2010) 27-42.
- Kozanoğlu, Can. *Bu Maı Alıcaz*. İstanbul: İletişim, 1996.
- Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. ev. Donald Nicholson Smith, London: Blackwell Publishers, 1991.
- Maffesoli, Michel. *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London: SAGE Publications, 1996.
- McCracken, Grant. *The Long Interview*. Beverly Hills: SAGE Publications, 1988.
- Metin Kurt: Bütünlüklü Mücadele Şart. 12 Temmuz 2011. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 26 Mayıs 2013 <http://haber.sol.org.tr/spor/metin-kurt-butunluklu-mucadele-sart-haberi-4442>
- Miller, Daniel, ve Don Slater. *The Internet: An Ethnographic Approach*. Paris: Berg Publishers, 2000.
- Murphy, Patrick, Williams, M. John ve Dunning Eric. *Football on Trial*, New York: Routledge 1990.

- Sennett, Richard. *Kamusal İnsanın Çöküşü*. Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Kitabevi: İstanbul, 1996.
- Sheard, Rod. *Sports Architecture*. London: Taylor & Francis, 2000.
- Soja, Edward W. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Oxford: Blackwell, 1996.
- Spaaij, Ramon ve Carles Vinas. "Passion, politics and violence: A socio-historical analysis of Spanish ultras." *Soccer & Society* 6:1 (2005) 79-96
- Spaaij, Ramon. *Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Football Clubs*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006.
- Stadyumların Doluluk Oranları. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 23 Mayıs 2013
<http://spor.internethaber.com/foto-galeri/6646-p33/statlarin-doluluk-oranlari.html>
- Stemmler, Theo. *Futbolun Kısa Tarihi*. Çev. Necati Aça. İstanbul: Dost Yayınları, 2000.
- STSL 16. Hafta Galatasaray-Fenerbahçe. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 08 Temmuz 2013
<http://www.ali-sami-yen.net/showthread.php?15420-STSL-16-Hafta-Galatasaray-Fenerbah%E7e&highlight=STSL>
- Şampiyon Galatasaray!!!!. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 08 Temmuz 2013. <http://www.ali-sami-yen.net/showthread.php?15579-%DEampiyon-GALATASARAY-!!!>
- Şenol, Mehmet. "Gayri resmi tribün tarihine kısa giriş" *Top bir Dünyadır* Yay. Haz. Barış Tur İstanbul:2002. 80-95.
- Talimciler, Ahmet. *Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sportu*, İstanbul: Bağlam Yayınları 2010.
- Tekeli, İlhan. *Mekân Organizasyonlarına Makro Yaklaşım İçin Bir Deneme*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 1979.
- Topal, A. Kadir. "Kavramsal olarak Kent Nedir ve Türkiye'de Kent Neresidir?" *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 6:1 (2004) 276- 294
- Trifonas, Peter Pericles. *Umberto Eco and Football Postmodern Encounters*. Indiana University: Icon Books, 1997
- TÜRK DİL KURUMU. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 08 Temmuz 2013
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51bf3c603bf619.10144890

Ultraslan Bağımsız Taraftar Grubu Resmi Web Sitesi. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 08 Temmuz 2013 www.ultraslan.com

Ünsal, Artun. *Tribün Cemaatinin Öfkesi: Ticarileşen Türkiye Futbolunda Şiddet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Wahl, Alfred. *Ayaktopu-Futbolun Öyküsü*. Çev. Cem İleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Walker, Graham. “The Ibrox Stadium Disaster of 1917.” *Soccer and Disaster: International Perspectives* Yay. Haz. Paul Darby, Martin Johnes ve Gavin Mellor, London: 2005. 45-59

Ward, Andrew ve John Williams. “ Bill Shankly and Liverpool” *Passing Rhythms: Liverpool FC and the Transformation of Football* Yay. Haz. Cathy Long, John Williams ve Stephen Hopkin. Liverpool: 2001. 53-76.

Williams, John. “Tales of Triumph.” *Passing Rhythms: Liverpool FC and the Transformation of Football* Yay. Haz. Cathy Long, John Williams ve Stephen Hopkin. Liverpool: 2001. 99-128.

Yurdesin, Doruk. “18. Yüzyıldaki Arsa İşgallerinden 21. Yüzyıldaki Evsizleştirme Hareketine. Değişen Çağ, Değişen Yöntemler ve Futbol” *Cogito. Dünya Göziyle Futbol* 63 (2010) 196-204.